

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

До захисту допустити:

Зав. кафедри

«__» _____ 2020 р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр» на тему:

«Антиутопія: типологія жанру та методика вивчення у школі»

Студентки факультету філології
та масових комунікацій
спеціальності 014 «Середня освіта»
спеціалізації 014.01 «Українська мова і
література»
ОПП «Середня освіта. Українська
мова і література»
освітнього ступеня «Магістр»
Ніколаєвої Тетяни Анатоліївни

Науковий керівник:
Євмененко Олена Валеріївна
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української філології

Рецензент:
Жижома Оксана Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови та слов'янської
філології ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ЖАНРУ АНТИУТОПІЇ: ОЗНАКИ ТА ПРЕДСТАВНИКИ.....	7
1.1. Теорія та типологія жанру антиутопії.....	7
1.2. Жанрова специфіка антиутопії.....	19
1.3. Тоталітарна держава у романі «1984» Джорджа Орвелла	22
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ПРО АНТИУТОПІЮ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ.....	28
2.1. Методичні засади вивчення епічних творів на уроках літератури.....	28
2.2. Особливості формування в учнів поняття про жанр антиутопії.....	39
2.3. Моделювання уроків з вивчення жанру антиутопії.....	46
Висновки до розділу 2.....	71
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Однією з характерних особливостей літературного процесу ХХ століття – початку ХХІ століття є жанрова нестабільність, синтез літературних напрямків і жанрів, криза традиційних уявлень та трансформація майже усіх жанрових моделей [86].

Стійка увага до жанру літературної антиутопії виявляється в чисельних спробах розробки універсального визначення поняття «антиутопія» класифікації піджанрів антиутопії, а також у виявленні специфічних ознак антиутопії щодо змістового та структурно-композиційного характеру. До цього часу тривають дискусії щодо визначення його природи, специфіки його функцій.

Отже, актуальність дослідження визначається, по-перше, недостатньою методичною опрацьованістю проблеми вивчення творів утопічного і антиутопічного жанрів на уроках літератури в старших класах середньої школи; по-друге, необхідністю пошуком ефективних засобів розв'язання обраної проблеми. Цей пошук привів нас до розробки системи вивчення утопічних і антиутопічних творів з урахуванням їх жанрової своєрідності.

Об'єктом дослідження є вивчення творів антиутопічного жанру і їх роль у формуванні світогляду старшокласників.

Актуальність проблеми і її малодослідженість у методичній науці визначили вибір **предмета дослідження** – методична система вивчення творів антиутопічного жанру, що сприяє формуванню світогляду і художнього смаку старшокласників, підвищенню їх загальнокультурного рівня.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення жанрових особливостей антиутопії, аналіз особливостей викладання жанру антиутопії на уроках зарубіжної літератури в старшій школі.

Мета передбачає вирішення низки завдань:

- розглянути актуальні літературознавчі та культурологічні концепції антиутопії;
- визначити жанрову своєрідність антиутопії;
- проаналізувати особливості жанру антиутопії у творах Джорджа Орвелла;
- розглянути методичну складову щодо вивчення епічних творів у старших класах загалом, жанру антиутопії зокрема;
- визначити складнощі, що виникають при вивченні творів антиутопічного жанру в старшій школі;
- змодельовати систему уроків з вивчення антиутопії, зокрема творів Джорджа Орвелла «1984», «Колгосп тварин».

У кваліфікаційній роботі використані такі **методи дослідження**, як культурно-історичний, порівняльно-історичний, соціологічний, психологічний, формальний, а також був застосований структурний метод, що дозволяє прослідкувати взаємодію творів різних письменників, їх зв'язок з теоретичними і філософськими поглядами письменників.

Методологічною основою дослідження стали праці відомих вчених, які вивчали проблему щодо лінгвостилістичних особливостей відтворення антиутопії В. Демецька, О. Дзера, Т. Некряч, М. Новикова, Н. Романюга, Р. Ситар, О. Хан, І. Шама, А. Гудманян, А. Раті, Р. Зорівчак, В. Карабан, Л. Коломієць, В. Коптілов, О. Чередниченко, В. Радчук, О. Воробйова, С. Шурма, О. Ребрій. Публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників, в яких твори утопічного і антиутопічного жанрів розглядаються як «невід'ємна частина світової культури», підкреслюється їх значення, зокрема таких, як: Н. Арсеньєва, Е. Баталов, Т. Белігалієв, А. Брітіков, О. Бистрова, Н. Войтіна, М. Геллер, Т. Давидова, А. Звірівши, М. Золотоносов, Ю. Кагарлицький, Т. Каракан, Е. Коломійцева, О. Лазаренко, Б. Ланін, Ю. Латиніна, В. Мурашок, В. Чалікова, Т. Чернишева, Е. Черткова, В. Шестаков.

Теоретичну основу магістерського дослідження складають наукові розвідки з методики навчання літератури в школі Т. Ф. Курдюмової, В. Я. Коровіної, Б. С. Локшиної, В. А. Моляко, В. Г. Маранцман та інших.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що розглянуто один з перспективних напрямів методики викладання літератури – шкільне вивчення творів антиутопічного жанру в старших класах; теоретично розроблена і обгрунтована система вивчення антиутопічних творів з урахуванням їх жанрової своєрідності в старшій школі з опорою на літературознавчу, психологічну, методичну концепції.

Практична значимість дослідження полягає в розробці комплексу уроків щодо вивчення жанру антиутопії у світовій літературі. Результати дослідження можуть використовуватися під час уроків, спрямованих на формування та розвиток навичок компетентного читача на уроках з української та зарубіжної літератури.

Публікації. Результати дослідження стали предметом обговорення на наукових конференціях та були відображені в публікаціях «Особливості вивчення жанру антиутопії на уроках літератури» (*VI Міжнародна науково-практична конференція «About the problems of science and practice, tasks and ways to solve them»*, 26-30 жовтня 2020 р., Мілан, Італія. С. 341); Моделювання небажаного майбутнього на уроках літератури. (*Матеріали регіональної наукової конференції «Молодь і наука: виклики та перспективи»*); «Формування уявлень про антиутопію у школі: система питань і завдань» (*Збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції «Modern science: problems and innovations»*, 13-15 грудня 2020 р., Стокгольм, Швеція. С. 299–302).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 88 сторінок, з них основного тексту – 75 сторінок. Список використаної літератури містить 138 найменувань.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ЖАНРУ АНТИУТОПІЇ: ОЗНАКИ ТА ПРЕДСТАВНИКИ

1.1. Теорія та типологія жанру антиутопії

Утопії та антиутопії як моделі майбутнього стали предметом вивчення і полеміки в культурології, філософії, соціології тощо. Зокрема відзначимо дослідження філософів Ж. Дельоза, В. Бенжаміна, К. Мангейма, Ю. Хабермаса. У науковій літературі досліджуються соціально-історичні причини виникнення антиутопії, вивчаються її генетичні корені й простежується генеза, жанрові ознаки, розглядаються особливості поетики. У соціології Ж. Сорель протиставляв утопію як раціоналізовану помилкову свідомість соціальному міфу як стихійному вираженню суспільних потреб. Л. Мемфорд основне призначення утопії вбачав у тому, щоб спрямувати суспільний розвиток до «уготованого майбутнього», примушуючи примиритися з неминучістю, продиктованою «технологічним імперативом».

В українському літературознавстві до жанру антиутопії звертаються Ю. Жаданов, О. Ніколенко, Г. Сабат. Серед дисертаційних досліджень слід відзначити роботи О. Євченка «Деякі родові риси поетики драми-антиутопії» (2002), О. Копач «Сучасна російська антиутопія (1980-2000-і роки): традиція та новаторство» (2005), С. Безчотнікової «Російська антиутопія на межі ХХ – ХХІ століть: динаміка розвитку, вектори, модифікація, типологія» (2008).

Ґрунтовними розвідками щодо з'ясування природи та специфіки жанру антиутопії є праці англійських літературознавців, такі як «Дистопія: теорія і путівник» та «Дистопійний поштовх в сучасній літературі» М. Букера (1994), «Від утопії до жаху» Ч. Волша.

Увага до питання щодо природи жанру характерне й для російських літературознавців: Н. Арсентьевої, А. Бегалієва, Б. Ланіна, Т. Чернишевої,

Є. Шацького, В. Гакова, Є. Брандіса, А. Братикова, В. Ревича, Л. Геллера. Серед публікацій слід виділити наступні: «Жанр антиутопии в XX веке» (2001) А. Любимова, в якій аналізується низка творів західноєвропейської та російської, на матеріалах європейських та американських дослідників створені дослідження М. Шадурського «Литературная утопия от Мора до Хаксли: проблема жанровой поэтики и семиосферы. Обретение острова» (2007), В. Рабиновича «Западная литература. История духовных исканий» (1994). У дослідженнях О. Павлової «Метаморфозы литературной утопии: теоретический аспект» (2004) та Л. Юрьєвої «Русская антиутопия в контексте мировой литературы» (2005) подано нові підходи до класифікації жанрів утопії та антиутопії.

У сучасних науковців немає одностайності в трактуванні літературного феномену антиутопії. М. Іконнікова, розглядаючи сучасні генологічні концепції, виділяє такі:

- 1) самостійний жанр;
- 2) жанрова модифікація утопії;
- 3) ідейно-тематичний різновид наукової фантастики [42, с. 126].

Слово «утопія» з'явилося завдяки англійському письменнику Томасу Морю, який назвав написану в 1515–1516 роках книгу «Утопія», утворивши це слово з коренів «u» і «topos» (тобто місце, якого ніде немає) або ж з коренів «eu» – «благо» і «topos» – «місце» (тобто блаженне місце).

Утопія як літературний жанр – це абстрактна модель ідеальної соціальної системи, яка відповідала уявленням письменника про гармонію людини і суспільства [23]. Важливу роль для розуміння жанру утопії, зокрема раннього періоду відіграють дослідження британського дослідника Р. Єпплебума «Література й утопічні погляди в Англії XVII століття» (2002). Автор обмірковує історію жанру утопії, починаючи з XVI століття, славнозвісного Т. Мора та його роману «Золота книжечка, така ж корисна, як і забавна, про найкращий устрій держави і про новий острів Утопія». Утопію

як літературний жанр Р. Сплекбум визначає як щось середнє між діалектичним обмірковуванням історії утопічної думки та квінтесенцією історії сучасності [135, с. 3]. Виділимо також «Бачення Утопії» (2004) Е. Ротштейна, де розглядається вже сучасний стан утопії.

Науковці простежують джерела утопічної свідомості у фольклорі (наприклад, казки про щасливі острови, міф про золотий вік), у Біблії, у творах античності. Так, фантастичне уявлення про ідеальне царство – країну фракійців – з'являється в «Одіссеї» Гомера. Проекти ідеального суспільного ладу розвивав у IV ст. до н. е. Платон. У його «Державі» проявилася і звична причина створення утопії, тобто розчарування в існуючому суспільному устрої і мрія про ідеальний світ [23].

Поняття «антиутопія» (англ. dystopia, antiutopia), «антиутопіст» (англ. dystopian) використав англійський філософ і економіст Джон Стюарт Мілль у 1868 році у своїй парламентській промові, характеризуючи авторів полемічних і прогностичних творів.

Ю. Жданов, вивчаючи джерела жанру зазначає, що власне термін «антиутопія» на позначення літературного жанру ввели Гленн Негл і Макс Патрік в антології утопій «У пошуках утопії» (1952) [35, с. 26]. А Є. Замятін зазначав, що соціально-фантастичні романи Г. Веллса відрізняються від утопій, як і +А від –А, і назвав їх соціальними памфлетами в художній формі фантастичного роману [33, с. 4].

У сучасній науці закріпилося багато інших термінів: антиутопія, дистонія, негативна утопія, какотопія та інші. У німецькомовній критичній літературі оперують такими поняттями: «метопія» (“MätopieHuntemann”), «деволюціоністська утопія» (“Devolutionistische Utopie-Tuzinski”), «утопія жаху», «гротескна утопія» (“Schreckutopie” und “Groteskutopie-Borinski”), «какотопія» (“KakotopieBurgess”), «фальшива утопія» (“False Utopia” (Ross)), «негативна утопія» (“Negative Utopie” (Broich)), «дотрутопія» (“Gegenutopie-Seeber”), «чорна утопія» (“Schwarze Utopie” (Saage)), «перевернута утопія»,

«утопія навпаки» (“Inverted Utopia” und “reverse Utopia” (Walsh)), «песимістична утопія» (“Pessimistische Utopie” (Mauthe)), «апотропеїчна утопія» (“Apotropäische Utopie” (Hönig)), «антитехнічна утопія» (“anti-technische Utopie” (Sühnel)), «антиутопія» (“Anti-Utopie”, “Antiutopie” (Meyer)), «дистопія» (“Dystopie” (Patrick)). В англomовних дослідженнях переважає термін «дистопія» (“dystopia”), в німецькомовних – «антиутопія» (“Anti-Utopie”) і «дистопія» (“Dystopie”).

Поняття утопія, антиутопія, дистопія мають єдиний корінь – «topos», але ці префікси підкреслюють особливості їх тлумачення. Від лат. – dis, гр. – δυσ як префікс, означає розділення, відділення, заперечення. Ю. Жаданов, В. Чалікова, стверджують, що якщо дистопія – абсолютна антитеза утопії, то антиутопія – це лише заперечення принципу утопії, що дає більше свободи.

В. Муравйов антиутопію розглядає як синонім до слова дистопія, тобто негативна утопія. Російський дослідник Б. Єгоров також вважає, що поняття дистопії твердо встановилося в науковій літературі відносно антиутопії [31, с. 12]. О. Павлова відносить дистопію до різновидів негативної утопії [85, с. 17].

Англomовні дослідники виділяють піджанри дистопії, наприклад, екотопії, де автор зосереджується на навколишньому середовищі. Е. Салленбах вважає цей піджанр одним із найбільш популярних у ХХ ст. [80, с. 57]. Про це свідчить трилогія К. Стенлі «Робінзон» (інша назва «Первісне Майбутнє: Нові екотопії») та роман «Міст» Д. Кейта [86, с. 4].

У вітчизняному ж літературознавстві поширилися терміни «негативна утопія» і «антиутопія». [41, с. 79]. А. Чамєєв вважає термін «негативна утопія» точнішим, ніж антиутопія, оскільки «літературна форма, яка визначається ним, спрямована не проти утопії як жанру, а проти утопії як ідеології (політичної або технократичної), яка проголошує себе науковою теорією і претендує на радикальну перебудову світу» [126].

У сучасних дослідженнях також фігурує поняття «антиантиутопія», «постантиутопія». Саме нова антиутопія (постантиутопія) практикує пародію на саму себе, тобто на антиутопію. Усі компоненти антиутопічної жанрової матриці іноді відображаються навіть скрупульозніше, ніж в класичній антиутопії [76].

У літературознавстві дискусії стосуються перш за все визначення природи антиутопії як жанру. У сучасних літературознавчих і культурологічних дослідженнях доказово стверджується, що антиутопія є феноменом, похідним від утопії [6], і власне антиутопічний дискурс формувався на основі утопічного модусу культури [10; 97]. Результати цього процесу засвідчує художньо-філософський досвід другої половини ХХ сторіччя, у якому віддзеркалився складний шлях людського духу від захоплення утопічними ідеями (А. Бретон, А. Богданов, С. Лем) до повного неприйняття й критики утопізму (К. Мангейм, Г. Маркузе, О. Хакслі, Дж. Орвелл). [42, с. 124].

Водночас Л. Мемфорд пише про те, що будь-які спроби дати остаточне визначення «утопії» не має сенсу, оскільки дане поняття дуже розмите [Цит. за: 86, с. 3]. Л. Сарджент визначає утопію як «детальний та послідовний опис уявного, не локалізованого в часі й просторі суспільства» [Цит. за: 86, с. 3]. Одночасно з надією на побудову суспільства соціальної справедливості уявлення утопістів про майбутнє містить у собі мрії, певні «утопії» про надприродні можливості людини. Ця риса характерна для утопій середини та кінця ХХ століття. Прикладом таких утопій є романи Ш. Перкінс «Її земля» та Б. Скінера «Волден 2». Автори цих романів, спираючись на ідеали краси й гармонії, передрікають людині майбутнього унікальні якості й можливості. Засоби, мотиви й можливості, на думку Б. Стерлінга, перестають бути синонімом до слова прогрес [Цит. за: 86, с. 3].

У праці «Бачення утопії» Е. Ротштейн, М. Марті та Г. Масчепп, аналізуючи історію утопійної думки, досліджують, чому утопії, що не

виправдали надій людства, але їх активно намагаються бути впровадженими якщо не в життя, то хоча б у літературу. Е. Ротштейн наполягає на тому, що кожна утопія є насправді антиутопією [Цит. за: 86, с. 3].

У дисертаційній роботі О. Євченка «Драма-антиутопія. Генезис. Поетика» розглянуто антиутопічність як «деформоване зображення реально існуючої тенденції буття внаслідок її сатиричного осмислення й переосмислення» [33, с. 6]. С. Безчотнікова наголошує, що утопічні ідеї й проєкти належать до сфери уможлядних і гіпотетичних припущень і виражаються в літературі на рівні ідейно, сюжетно й жанрово обумовлених форм за допомогою художнього відображення дійсності. Поетика антиутопії є засобом втілення уможлядних утопічних теорій; через «істини мистецтва» вона наближає читача до «істин життя» й існує тільки як феномен художньої літератури [10, с. 125]

У середині XIX – XX ст. утопія зверталася до проблем соціальних цінностей. У цей же період відбулося зближення утопії і наукової фантастики, утопія набула нового футурологічного змісту [59]. Водночас змінилося ставлення філософів і політичних діячів до утопії на зневажливе й іронічне. Утопія розумілася як привабливий, але наївний і недосяжний соціальний ідеал, який не має значення в практичному житті [68]. Антиутопія побудована за схожим з утопією принципом, а тому становить «ідеальне, на перший погляд, суспільство засноване на антигуманному тоталітаризмі» [5, с. 58]. Так, англійський дослідник М. Квапієн визначає жанр антиутопії як літературний твір, що існує в різноманітних формах, будуючи негативну картину соціальної системи, яку автор може зустрічати в тенденціях, існуючих у розвитку реальних суспільств [Цит. за: 86, с. 2].

І. Пархоменко наголошує, що жанр антиутопії – це глибокий, багаторівневий прояв культурних, соціальних, політичних, літературних відносин у світі, який, з одного боку, насичений міфологічними й

культурними архетипами, а з іншого, має тенденцію до прогнозування соціальних змін у суспільстві на основі подій сучасності. [86, с. 1].

На думку М. Букера, антиутопійний жанр, повністю протилежний утопійному, це застереження проти потенційного заперечення наслідків справжнього утопізму. Водночас антиутопійна література в цілому звичайно констатує критику існуючих соціальних умов чи політичних систем, на які спирається утопійне суспільство, що є об'єктом жанру антиутопії та утопії [86].

Ч. Волш у своїй праці «Від утопії до жаху» писав: «Становлення жанру антиутопії відбувається в умовах грандіозних соціальних експериментів ХХ століття, і саме цей жанр показав розплату раніше, ніж вона почалася [Цит за: 41, с. 79]. Там само він зазначав: «Чому вицвіла утопічна картина? Мені на думку спадають дві причини. Перша причина – це невдача утопії, друга – її триумф» [Цит за: 41, с. 79]. Схоже твердження бачимо в С. Шишкіна, а саме, що еволюція утопічного мислення до антиутопічного сталася завдяки «бурхливому науково-технічному прогресу, стрімкому розвитку і агресивному втіленню в життя революційних ідей» [133, с. 24]. Л. Романчук вважає, що утопія не змогла вирішити провідну в цьому жанрі дилему щодо того, чи гарантує загальна справедливість загальне щастя [94].

Слушною є думка В. Новикова, що жанр антиутопії в ХХ столітті «викристалізувався і вичерпався повністю», тому сучасна антиутопія все частіше виступає не як самостійний жанр, а тяжіє до взаємодії з іншими жанрами. Найбільш плідною ідеєю подальшого вивчення антиутопії М. Іконнікова визнає концепцію метаутопізму, засновану на діалозі утопічного й антиутопічного дискурсів у формуванні жанрового художнього цілого [42, с. 126]. До метаутопії відносять романи «Гра в бісер» Г. Гессе, «Утопія 14» К. Воннегута, «Чевенгур» А. Платонова, «П'ятниця, або Тихоокеанський Лімб» М. Турньє, «Сонячна машина» В. Винниченка.

У літературознавстві можна виділити такі етапи розвитку антиутопії. Перший – поява антиутопії Є. Замятіна «Ми» - орієнтиру для подальших тенденцій розвитку. На думку Г. Морсона, Є. Замятін відтворює, на що перетворюється утопія в сучасному світі, її результат. Світ, в якому живе Д-503, і який прямував до всеохопного щастя, так і не стає ідеальним [4].

Другий етап – поява класичної антиутопії, зокрема О. Гакслі «Який чудесний світ новий!» (1932), Дж. Орвелла «Колгосп тварин» (1945) і «1984» (1948), Р. Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» (1953). Це твори, які стали відповіддю утопіям, в яких йдеться про ідеальну державу, та антиутопія розглядає негативні наслідки такого існування. Держави, описані в цих романах, здавалося б практично ідеальні, але насправді вони знаходяться під тотальним контролем, що знищує особистість, її бажання і прагнення. Згубні наслідки соціалістичного експерименту та радянської ідеології постає в антиутопіях «R.U.R.» (1920) К. Чапека, «Дияволіада», «Фатальні яйця» (1924–1925) М. Булгакова, «Чевенгур» (1926–1929), «Котлован» (1929–1930) А. Платонова, «Майбутнє завтра» (1933) Джона Кенделла, «Гімн» (1938) Ейн Ренд, «Атлант розправив плечі» (1957) Айн Ренда, «Говорить Москва» (1962) Ю. Даніеля тощо.

Остання третина ХХ століття та на межі ХХ – ХХІ ст. пов'язана з глобальними катаклізмами, процесами розпаду СРСР, що відтворено й в популярних антиутопіях В. Войновича «Москва 2042» (1986), Ф. Іскандера «Кролики та удави» (1982), Л. Петрушевської «Нові Робінзони» (2000) тощо.

До II половини ХХ століття домінантним жанром була соціальна антиутопія, але після Другої світової війни, за підрахунками Л. Саржента, лише в англо-американській літературі з'явилося 39 романів, створених у жанрі утопії, і 199 жанрових різновидів антиутопії [137], серед яких виокремлюється гротескно-сатирична, філософсько-психологічна та інтелектуально-іронічна спрямованість. З'явилися такі різновиди роману-

антиутопії, як роман-пародія, роман-метафора, роман-детектив, роман-енциклопедія [Цит. за: 86, с. 2]

Критикуючи передчасність і помилковість твердження про смерть жанру антиутопії, Ю. Жаданов зазначає, що в літературу прийшла велика кількість нових варіантів бачення майбутнього людства – практопія, ектопія, посткіберпанк, таймпанк, соціальна фантастика [35, с. 28]. Усвідомлення негативних наслідків діяльності людини – науково-технічного прогресу, урбанізації, масштабних впливів на природу, озброюваного протистояння сприяло створенню нових моделей антиутопії: екологічної, технологічної, політичної [86, с. 2].

С. Шишкіна зазначає, що в різних жанрових підвидах антиутопії з'являються такі характеристики, як ахронія (відсутність часу) або ухронія (юкроніка). «Це антиутопії з певним неісторичним темарієм, вилученим з діяхронічного процесу і зупиненим для стереоскопічного розгляду змодельованої автором псевдореальності» [132, с. 26]. Також дослідниця виділяє бестіарну антиутопію – «алегоричний твір про життя тварин в антиутопічному соціумі, в якому легко вгадуються як риси простору життя людини, так і типові людські характеристики» [132].

Усе більше антиутопія досліджується як синтез двох жанрових стихій – утопії та сатиричної фантастики [41, с. 78]. Значно зросла і кількість художніх творів, в яких можливість втілення позитивних ідеалів ставилася під сумнів з різних причин – історичних, соціальних, філософських, науково-технічних.

У період ХХ–ХХІ ст. антиутопія набула ознак метажанру, тобто універсального жанру, що охопив не тільки епічні форми (роман, повість, оповідання, казка), а й драму, і ліро-епічні жанри (поема), а також можна говорити про казку-антиутопію, роман-антиутопію, повість-антиутопію, драму-антиутопію, поему-антиутопію тощо.

На новому етапі можна виділити 2 типи антиутопії. Перший тип орієнтований на найближчу дійсність, прослідковується тенденція до пасивності героя, коли герой з антагоніста перетворюється на споглядача, при цьому відчувається неможливість повернення в краще минуле (твори В. Войнович, Т. Толстої та інших). Так, роман Т. Толстої «Кись», «в якому головний герой не намагається змінити світ, умови його існування, він лише одна з частин цієї системи, в яку він все більше занурюється і втрачає справжні орієнтири» [4]. Близький до цієї групи жанр соціальної фантастики, зокрема такі твори К. С. Робінсона «Каліфорнійська трилогія» (1984, 1988, 1990), Ж. Сарамого «Сліпота» (1995), «Прозріння» (2004), «Перебої зі смертю» (2005), Р. Кошіка «Хамелеон» (2008), «Чотки» (2017) та інші.

Розуміння антиутопії як викривленого ідеалу, що довів сам себе до абсурду, а тому не може існувати в реальному світі, дозволяє чіткіше виокремлювати твори, що мають антиутопічний характер. Тобто, вихідною позицією формування антиутопії є утопія, в якій втілений певний ідеал, але змінюється кут зору, внаслідок чого ідеальне суспільство перетворюється на антиідеал. На сьогодні утопія стала частиною вигаданих світів фентезі, частиною іншого світу (приміром, фентезі Дж. Р. Толкієна).

Іншим типом антиутопії є молодіжна антиутопія, в якій висвітлюються проблеми підлітків (романи С. Колінз «Голодні ігри» (2008), Д. Дешнер «Той, хто біжить у лабіринті» (2009), В. Рот «Дивергент» (2011), Л. Олівер «Дуліріум» (2011), Ш. Кернер «Світлокопія», Б. Б'єрга «Ауергаус» та інші), розкриваються проблеми глобалізація, процеси знедуховлення й відчуження в суспільстві тощо. Як правило ці антиутопії ставали популярними після їх екранізацій, згадаймо зокрема такі картини небажаного майбутнього: «Матриця», «Альфавіль», «Віртуальний кошмар», «Бразилія», «Термінатор» тощо.

«Антиутопія» стала основою для появи кіберпанку. Кіберпанк – це жанрів наукової фантастики, пов'язаний з інтенсивним і згубним розвитком

інформаційних технологій. Особливістю є те, що художній світ у них представлений як технологічна антиутопія, адже йдеться про математично організований контроль над цивілізацією, яка занепадає [31].

Термін вигадав письменник Брюс Бетке, який у 1983 видав оповідання «Кіберпанк». Але класиком жанру став канадський фантаст Вільям Гібсон, автор роману «Нейромант» (1984), з яким пов'язують встановлення кіберпанку як жанру фантастики. Пізніше з'являються продовження «Граф 17 Нуль» (1986) і «Мона Ліза Овердрайв» (1988) тощо. Жанр з'явився насамперед на противагу так званій «гуманістичній фантастиці». «Постійні пошуки людства відповідей на одвічні питання та запити, які спричинювали появу утопії, антиутопії, а пізніше постапокаліптики, зіграли свою роль і при створенні кіберпанку. Тому він ніби і є продовженням утопії, але не в чистому її вигляді, а синтезованої потребами сучасної культури» [134, с. 70].

В антиутопіях усім керує влада, у кіберпанку – машини чи штучний інтелект. Кіберпанк змальовує світ синтетичного майбутнього. Важливою частиною кіберсвіту є взаємодія з віртуальними світами, один із центральних конфліктів – сутичка людини зі штучним інтелектом, який бажає стати самостійним. Штучний інтелект контролює і дає кожному можливість вільно пересуватися на різних рівнях часу та простору. Успіхи генетики, біотехнологій, і водночас незахищеність окремої людини, занепад мистецтва. Письменник Гарднер Дозуа характеризує жанр кіберпанку формулою «high tech / low life» («високі технології/низьке життя»), маючи на увазі те, що світ високотехнологічний, але духовно бідний [64, с. 150]. Це світ-антиутопія, суспільство конформізму, де «окрема людина перетворилася на дрібний байт в середині суперкомп'ютера» [64, с. 150]. Але якщо в антиутопії сюжет будується на опорі владі усвідомлених особистостей, то у кіберпанку в основі боротьба хакерів з транснаціональними корпораціями, які пов'язані з штучним інтелектом, який вийшов з-під контролю і розпочав сам приймати рішення.

Тому типовий художній текст цього жанру включає такі елементи: уявне похмуре місто, «кіберзлодії, відділ боротьби з ними, непевні контури постапокаліптичного світу, кричущі приклади соціальної нерівності, вулична злочинність, крадіжки особистості, шпигуни, таємні корпорації, що ведуть свою гру за лаштунками геополітики, олюдження андроїдів (та гіноїдів) тощо» [24]. У кіберпанку простір поділяється на два відмінних світи: реальний і віртуальний, однак бар'єр між ними розмитий. Події у текстах стосуються найближчого майбутнього.

Вільям Гібсон зізнавався: «Зараз мені здається, що найкращий ужиток для наукової фантастики – описувати сьогоднішнє, а не прагнути описувати майбутнє... Найліпше, що нині можна зробити з наукою, – досліджувати теперішнє. Земля перетворилася на чужу планету» [24]. Отже, автори кіберпанку створюють нове бачення майбутнього через глибоке розуміння теперішнього.

1.2. Жанрова специфіка антиутопії

Розквіт антиутопії припадає на ХХ століття. Елементи антиутопії зустрічаються в книгах Жюль Верна «П'ятсот мільйонів бегуми», Герберта Уеллса «Коли сплячий прокинеться», «Перші люди на Місяці», «Машина часу», Джека Лондона «Залізну п'яту», Уолтера Бесанта «Внутрішній будинок» тощо. Але найкращі зразки класичної антиутопії з'явилися після Першої світової війни, коли в деяких країнах спробували втілити в реальність утопічні ідеали.

Антиутопічні твори є сигналом, попередженням про можливий швидкий захід цивілізації. Романи антиутопістів багато в чому схожі. С. Шішкіна зазначає, що кожний автор говорить про втрату моральності й бездуховність сучасного покоління, кожний світ антиутопістів – це лише голі інстинкти й «емоційна інженерія» [130, с. 4].

Радянське літературознавство негативно сприймало поняття антиутопії через її песимізм. Антиутопію звинувачували в «кризі історичної надії», показі «беззмістовності революційної боротьби», підкресленні нездоланності соціального зла, розгляді науки і техніки як ворожої сили тощо [79].

Першим класичним антиутопійним твором вважається роман Є. Замятіна «Ми» (1920). Але в літературознавстві знаходимо й інші твердження. Так, американський дослідник М. Монтейро у роботі «Дві технологічні дистопії» (2007). висуває припущення, що перша антиутопія була написана лише 1961 року К. Смітом «Альф Ральф Воулеват» [Цит за: 86, с. 137]. Однак ця точка зору не знайшла підтримки серед науковців.

Літературна критика активно вивчає жанрові особливості антиутопії. Серед основних рис жанру найчастіше називають прогнозування небажаного майбутнього і пафос застереження. У численних працях антиутопія розглядається як соціально-філософська модель майбутнього, в якій тенденції реального життя доведені до логічного абсурду.

Вивчається також проблема становлення художності в ній. Дослідники вважають антиутопію логічно і генетично пов'язаною із утопією. Однією з ознак антиутопії, на думку Б. Ланіна, є ототожнення держави з живим організмом, де держава – живий організм, а герой – вірус, який цей організм руйнує. [62, с. 165]. Серед специфічних ознак антиутопії Б. Ланін також виділяє героя-антогоніста, гостру метафоричність образів і подій, віддзеркалення реальності. Натомість дослідник наголошує, що антиутопія дуже рідко стає масовим жанром, бо це книга не для всіх (Замятін, Орвелл й Хакслі – виняток) [Цит. за 86].

Основною жанровою ознакою, на думку Ю. Борисенка є протистояння світу реального (страшного) й альтернативного (благого). Герой постає перед екзистенційним вибором. Так, у Є. Замятіна альтернативний світ яскравий, вільний, щасливий і потрапити в нього можна легко, потрібно тільки вийти за стіну міста.

Основною соціокультурною метою існування антиутопії є виокремлення проблем буття, щоб привернути до них увагу. «Більшість антиутопій підходять до чіткого визначення переліку проблем, так і не пропонуючи їх реального подолання. Суперечності не знаходять теоретичного розв'язання, як і не знаходяться видимі шляхи подолання певної соціальної напруги» [79].

Важливою ознакою утопії є її статичність, тоді як антиутопія розглядає розвиток певних соціальних систем. Зазвичай цей розвиток призводить до посилення негативних тенденцій, що, своєю чергою, веде до кризи і певної катастрофи. Матеріалом антиутопії є більш складні соціальні моделі, і в ній обов'язково присутній конфлікт.

Іноді антиутопія виступає й критикою чи сатирою на недоліки суспільної, політичної та інших систем. Отже, і в стильовому сенсі антиутопія, порівняно з утопією, являє собою більш складний жанр [79].

Антиутопії зображують усі можливі сфери суспільства, починаючи від державного устрою. Найчастіше це комунізм, тоталітаризм чи навіть фашизм, влада якого контролює усі сфери життєдіяльності людини: політику, економіку та соціальне забезпечення. Усе частіше з'являється новий герой, який протистоїть владі, державі, аристократії тощо, щоб зберегти найвищі досягнення людства. Він один із тих героїв, хто живе в суспільстві, яке зі зневагою відкидає інновації та переваги. «У жанрі дистопії досить часто зображується процес репресій проти мислячих людей, як стверджує С. Геллер, тому що більшість з них безвідмовно сприймають те, що їм нав'язують» [22].

Уже в першому романі-антиутопії Євгена Замятіна «Ми» показано суспільство, де окрема особа стає безпорадним гвинтиком-«номером». Низка деталей, якими автор змалював тоталітарну систему, згодом використовувалися іншими авторами: насильна лоботомія інакомислячих,

засоби масової інформації, які зомбують народ, синтетична їжа, позбавлення людей емоцій.

Слід відзначити, що топосом такої системи найчастіше виступає урбаністичне місто, а природи, як носія вічних цінностей людини немає, вона відіграє другорядну роль. Яскравим прикладом є роман Дж. Орвелла. [86, с. 4]

Унаслідок розвитку і становлення антиутопії літературі сформувалися такі жанрові ознаки:

- 1. змалювання вигаданого суспільства або держави, їх політичної структури;
- зображення дії в далекому майбутньому (передбачається майбутнє);
- світ подається із середини, через бачення його окремими мешканцями, що відчують на собі його закони і представлені в якості ближніх;
- показ негативних явищ у житті соціалістичного суспільства, класової моралі, нівелювання особистості;
- розповідь ведеться від імені героїв, у формі щоденника, нотаток;
- відсутність опису домашнього житла і родини, як місця, де панують свої принципи і духовна атмосфера;
- мешканцям антиутопічних міст притаманні такі риси, як раціоналізм і запрограмованість [25].

А. Іванова виділяє такі характерні жанрові риси: проєкція на вигадане суспільство, яка викликає найбільше його несприйняття; розташування антиутопічного світу на відстані у просторі або часі; таким описом негативних якостей вигаданого суспільства, аби вони шокували або ж викликали жах. Крім того, «варіативні ознаки антиутопічного дискурсу можуть бути також представлені секуляризованою ерзац-релігією, ворожістю до мистецтва, пропагандою, псевдодемократичною легітимізацією влади,

вигадлигим апаратом санкцій, постійним спостереженням таємної поліції, терором, тортурами та ліквідацією інакодумців» [41, с. 80].

Романи антиутопічного жанру показують картину трагічної реальності, апокаліптичного буття, тому якщо утопія демонструє позитивну модель соціальної системи, то антиутопія дає тотальне заперечення і дійсного, і можливого варіанта майбутнього [92]. «Жанр літературної антиутопії демонструє процес зміни мислення нації в цілому та окремого її представника як результат цілеспрямованого впливу» [131, с. 69].

1.3. Тоталітарна держава у романі «1984» Джорджа Орвелла

Роман «1984» Джордж Орвелл завершив у 1949 році, коли саме закінчилася Друга світова війна, найбільш нищівною, надзвичайно кровопролитною. Крім того, Орвелл надихався творами Є. Замятіна «Ми» (1920) та О. Гакслі «О дивовижний світ новий» (1932), зокрема це підтверджує написана рецензія Орвелла на роман «Ми» 1946 року зазначав: «Вочевидь, метою Замятіна є не зображення якоїсь певної країни, а ілюстрація, чим нам зможе загрожувати механістична машинна цивілізація [83, с. 297]. Це дослідження сутності машини – джина, якого людство бездумно вивільнило з пляшки і тепер не може загнати назад» [83, с. 297].

Об'єктом сатири в антиутопії «1984» Джорджа Орвелла стали насильство й контроль задля благополуччя й щастя населення держави. У деспотичному світі цього роману найвищим мірилом цінності постає влада, втілена в образі партії на чолі зі Старшим братом. Головна функція системи – процес укріплення влади й придушення небезпечних для неї проявів мислення. Звідси й проростає постійний контроль і нагляд, означений у відомому вислові з роману: «Старший брат пильнує за тобою» [83, с. 6].

Географічно простір у романі поділений на три тоталітарні держави, які постійно ведуть між собою війну: Океанію, Євразію, Остасію. Тому в Океанії

запровадився культ перемоги, який постійно підкріплюється вигаданими повідомленнями. Такий культ виконує важливу ідеологічну мету – впливає на психологію мас, створює видимість співучасті народу у світових справах і закріплює істинність нав'язаних державою принципів життя: «Війна, якщо її оцінювати за стандартами минулих війн, – це просто обман. Вона схожа на битви між деякими жуйними твариинами. Але якщо війна й нереальна, то це не означає, що вона не має сенсу. Вона поглинає надмір товарів споживання, і вона допомагає зберігати ту особливу психологічну атмосферу, якої потребує ієрархічне суспільство» [83, с. 188-189].

Через образ Старшого брата влада забезпечує населенню стабільність і безпеку, переконуючи, що постійне спостереження ведеться лише задля блага суспільства. Ростислав Семків зазначає: «Орвелл ухопив та сформулював у тій єдиній фразі головну колізію психоаналізу, де Я/Его розчахнуто між вимогами Закону та бажаннями незрозумілого й небезпечного Воно. Свободу ми розуміємо як можливість слідувати своїм бажанням, проте знаємо, що безконтрольність бажань призведе до хаосу та, врешті-решт, руйнації. Тому потрібен Закон, Фройдове Супер-Его, що контролює, проте й захищає від анархії, що корениться у несвідомому кожного чи кожної з нас» [102, с. 63]. Отже, вибір зроблено на користь порядку.

Зауважимо, що до кінця життя Орвелл був послідовним і переконаним соціалістом. Але він вважав, що справжній соціаліст – це той, хто прагне повалення тиранії, а не її утвердження.

При такій системі влади ігноруються всі прояви гуманізму, адже у партії всього дві мети: завоювати всю земну кулю і знищити можливість власної думки у громадян [83]. Головне занепокоєння партії – як дізнатися про те, що люди думають, а також як знищити декілька сотень мільйонів людей без попередження у разі потреб. Головним завданням стає переконування суспільства в правильності дій системи. Тому тоталітарні

режими заохочують формування фанатичних колективів, які фетишизують владу [97]. У своєму романі Орвелл «настільки глибоко і тонко ухопив саму суть тоталітаризму, розкрив принципи влади, справжню мету її існування і методи керування суспільством, що після публікації роман деякий час був під забороною навіть у Сполучених Штатах Америки» [83, с. 300].

Таким способом починається нав'язування нового способу життя й боротьба проти будь-якого інакомислення. Держава починає контролювати свідомість і керувати світосприйняттям. «Вибудовується певна усталена програма поведінки громадян. Влада нищить людську волю, орієнтує в прямолінійне русло розум, знищує почуття, запрограмовує щастя. Усе починає зводитися до того, аби в індивіда не знайшлося жодного потайного куточка, навіть у свідомості» [94, с. 19]. Тому в романі у кожного громадянина вдома розміщені на стінах телеекрани. У тоталітарних державах завжди наявні контролюючі органи, які стежать за порядком. У романі такими є Поліція Думок. Люди переслідуються не лише за вчинки, але й за думки. Думкозлочини в Океанії приховати неможливо, бо їх у кожному разі виявлять, і за них буде покарано 20 так само, як і за очевидний злочин. Тому в романі громадяни бояться, аби лицеві м'язи не відобразили внутрішнього напруження чи потоку думок. Також широко пропагується шпигунство. Тому головний герой, Вінстон Сміт, переживає постійний страх викриття. Коли він спостеріг, що на нього поглянула Джулія, то відчув огидний жах і незатишність від того, чому вона на нього дивиться [83]. Інакомислення у тоталітарних державах придушується через фізичне насильство, яке здійснюється в ім'я безпеки й спокою [97].

На відміну від О. Гакслі, у творі якого контроль над людьми здійснюється через задоволення, у «1984» людей тримають під контролем через завдання болю. Каральний апарат влади безслідно знищує всіх, хто може підірвати її авторитет своїми роздумами. Арештовували вночі,

раптово і без суду. Про арешт не попереджали й тому люди просто зникали назавжди. Ідеологія відіграє важливу роль у створенні могутнього тоталітарного ладу. Тому, щоб керувати свідомістю населення, держава вибудовує ідеологічну машину, яка часом нагадує щось на кшталт релігії. У романі говориться, що партія володіє абсолютною істиною, а абсолютне не може бути іншим, ніж те, що тепер [83]. «Лише дисциплінований розум спроможний побачити реальність, Вінстоне. Ви вважаєте, що реальність – це щось об'єктивне, щось, що існує саме по собі. Ви також вважаєте, що природа реальності самоочевидна. Коли ви обманюєте себе, думаючи, що ви щось бачите, ви вважаєте, що кожен бачить те саме, що й ви. Але я запевняю вас, Вінстоне, що реальність не є зовнішньою категорією. Реальність існує лише в людській свідомості, й більш ніде» [83, с. 235].

Тоталітарний лад Океанії у романі сприяє розумовій деградації населення. Яскравим прикладом з твору є ідея створення новомови, яка призначена звужити горизонти думки, тому що вибір слів зводили до мінімуму [83]. Вона, своєю чергою, сприяла знищенню інакомислення, адже врешті-решт думкозлочин стане неможливим, бо для цього не залишиться слів.

Наслідком постане духовна деградація населення, яке буде змушене послуговуватися мізерною кількістю лексики. Мова почне занепадати – людина почне деградувати, і від усього відсторонюватися через байдужість. Джордж Орвелл вважає, що в майбутньому люди не займатимуться наукою, бо всі зусилля вчених будуть спрямовані на зміцнення тоталітаризму. Учений стане кимось на кшталт гібрида психолога й інквізитора, який досліджуватиме лише те, що сприятиме меті вилучення вилучення правди з людини [83]. Один із ідеологів партії О'Брайен зазначає: «Не існуватиме ні мистецтва, ні літератури, ні науки. Коли ми станемо всесильними, нам більше не потрібна буде наука. Не буде різниці між красою й потворністю. Не буде цікавості, життя не приносить задоволення. Ми знищимо всі

задоволення. Але завжди – не забувайте про це, Вінстоне, – завжди існуватиме сп'яніння від влади, яке повсякчас зростатиме й постійно ставатиме ще ненаситнішим. Завжди, будь-якої миті, існуватиме сп'яніння від перемоги, радість чавити безпорадного ворога. Якщо ви хочете уявити собі майбутнє, уявіть підошву черевика, що чавить людське обличчя – чавить вічно.» [83, с. 253]. Така ідея абсолютної влади становить тріумф тоталітаризму.

Ідеологічна машина ґрунтується на положенні, що суспільство поділяється на класи. Населення Лондона складається з трьох класів: привладний клас, тобто Внутрішню партію, клас, який рветься до влади – Зовнішню партію, і пролів, на яких усім байдуже. Клас при владі завжди шпигуватиме й знищуватиме тих, хто рветься до влади. Це є ще одним доказом того, що найвищим мірилом цінності у державі з тоталітарним ладом є саме влада. «Назви міністерств становлять приклад дводумства, бо є антонімами до їхнього справжнього призначення» [94, с. 19].

Старший брат та Іммануїл Голдштайн, очільники партії, яка називається Ангсоц, привели її до перемоги під час революції, а опісля стали ворогами. У цих образах відразу пізнаються Сталін і Троцький – двох претендентів на владу. Тому було важливим завданням для одного знищити іншого». Відтоді Старший брат почав уособлювати партію. Точна дата виникнення партії – невідома, бо її члени постійно переписують історію, задля того, щоб викреслити незручні випадки інакомислення. Очоловане партією плекання ненависті до Голдштайна, як спільного найнебезпечнішого ворога, виконує важливу функцію: гуртує народ, одурманює його і створює певний культ, де в процесі часом просочується й масовий психоз.

Отже, Джордж Орвелл у романі «1984» засвідчує, що воля людей постійно нівелюється, через постійну маніпуляцію колективною свідомістю і пропаганду притупляється, а потім і втрачається самотійність суджень.

Людина повністю підкорюється державній тоталітарній ідеології, трансформується фізично й біологічно.

Висновки до розділу 1

Антиутопія викликає інтерес багатьох критиків і читачів, адже описує дійсність, яка є близькою до наших реалій. Водночас до цього часу тривають дискусії щодо визначення природи, специфіки жанру антиутопії, його функцій.

Основною соціокультурною метою існування антиутопії є виокремлення проблем буття, щоб привернути до них увагу. Матеріалом антиутопії є більш складні соціальні моделі, і в ній обов'язково присутній конфлікт

Антиутопії зображують усі можливі сфери суспільства, починаючи від державного устрою. Найчастіше це комунізм, тоталітаризм чи навіть фашизм, влада якого контролює усі сфери життєдіяльності людини. Реальність передається крізь призму гіпербол, алегорій, використовується гротеск, що стає попередженням для нащадків.

Характерними жанровими рисами антиутопії є проєкція на вигадане суспільство, яка викликає найбільше його несприйняття; розташування антиутопічного світу на відстані у просторі або часі; таким описом негативних якостей вигаданого суспільства, аби вони шокували або ж викликали жах.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ПРО АНТИУТОПІЮ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Методичні засади вивчення епічних творів на уроках літератури

Огляд навчальної програми та підручників із зарубіжної літератури для 11 класу щодо висвітлення теми «Антиутопія у світовій літературі».

Розділ «Антиутопія у світовій літературі» було введено навчальною програмою із зарубіжної літератури у 2017 році [77]. Програму було розроблено на підставі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23. 11. 2011 р. № 1392) з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20. 04. 2011 р. № 462), Програми із зарубіжної літератури для 5–9 класів для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (2012 зі змінами 2015–2017 рр.) та відповідно до Концепції Нової української школи (2016). У програмі враховано Рекомендації Європейської Ради, проведено громадське обговорення в межах всеукраїнського Учительського проекту 2016–2017 рр.

На вивчення теми «Антиутопія у світовій літературі» за навчальним планом виділяється 2 години (на нашу думку, виділеного часу замало для формування у старшокласників розуміння своєрідності жанру та занурення у проблематику запропонованих творів). На розсуд вчителя можна виділити час із запланованого позакласного читання, зокрема для проведення інтегрованого уроку.

Для ознайомлення з жанром антиутопії пропонуються романи Джорджа Оруелла (Ерік Артур Блер, 1903 – 1950) «Скотоферма» або «1984» (один твір на вибір учителя). Під час ознайомлення із творами учні мають

зокрема сприймати літературний твір у контексті епохи та історико-літературного процесу; обґрунтовувати власну позицію щодо актуальних проблем, порушених у творі; висловлювати власну позицію щодо того, як подолати наслідки тоталітарної системи в суспільстві й суспільній свідомості тощо. Крім того учні 11 класу мають ознайомитися із романами-антиутопіями українських авторів, зіставити фрагменти англійських оригіналів й українських перекладів творів Дж. Оруелла [77].

Календарно-тематичне планування уроків зарубіжної літератури

11-й клас. Рівень стандарту

На вивчення теми виділено 2 години.

АНТИУТОПІЯ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ			
«1984»	«Колгосп тварин»	Компетентності (за навчальною програмою)[77]	
Розвиток жанру антиутопії у ХХ ст.: ознаки і представники.	Розвиток жанру антиутопії у ХХ ст.: ознаки та представники.	Предметні компетентності	
Джордж Орвелл. Зв'язок творчості Дж. Орвелла із соціально-історичною ситуацією доби.	Джордж Орвелл. Зв'язок творчості Дж. Оруелла із соціально-історичною ситуацією доби.	<i>Знаннєвий компонент</i>	
«1984».	Викриття сутності тоталітарної системи та її ієрархії в антиутопіях митця.	<i>дає загальну характеристику змісту творів;</i>	
Боротьба проти	«Колгосп тварин».	<i>сприймає літературний твір у контексті епохи та історико-літературного процесу;</i>	
		<i>Діяльнісний компонент</i>	
		<i>виявляє ознаки антиутопії в тексті;</i>	
		<i>аналізує ідейно-тематичну сутність, сюжет, композицію, проблематику</i>	

<p>страху й рабської покірності в суспільній свідомості. Художній конфлікт.</p>		<p>художнього твору; <i>обґрунтовує</i> власну позицію щодо актуальних проблем, порушених у творі;</p>
<p>Дж. Орвелл. «1984». Проблема свободи. Поетика жанру антиутопії у творчості Дж. Орвелла</p>	<p>Повість-притча «Колгосп тварин». Критика «радянського міфу». Духовна деградація людини через вплив тоталітарного режиму.</p>	<p><i>розкриває</i> функції фантастики у творі-антиутопії;</p> <p><i>Ціннісний компонент</i> <i>оцінює</i> вчинки персонажів антиутопії;</p> <p>Ключові компетентності <i>Спілкування державною мовою</i> <i>знаходить</i> у тексті й <i>коментує</i> неологізми (в українському перекладі);</p> <p><i>Спілкування іноземними мовами</i> <i>наводить приклади</i> засобів <i>комічного</i> в тексті оригіналу <i>англійською мовою</i> та <i>інтерпретує</i> їх (за умови володіння нею);</p> <p><i>Математична компетентність</i> <i>складає</i> схеми, таблиці;</p> <p><i>Інформаційно-цифрова компетентність</i> <i>за допомогою</i> цифрових</p>

		<p>технологій <i>знаходить</i> додаткову інформацію про письменників – представників антиутопії; <i>складає</i> цитатний план твору-антиутопії;</p> <p><i>Ініціативність і підприємливість</i></p> <p><i>усвідомлює</i> важливість рішучої боротьби проти тоталітарної системи, страху й рабської покірності;</p> <p><i>бере участь</i> у виконанні завдань дослідницько-пошукового характеру;</p> <p><i>Ініціативність і підприємливість</i></p> <p><i>висловлює</i> власну позицію щодо того, як подолати наслідки тоталітарної системи в суспільстві й суспільній свідомості;</p> <p><i>Соціальна та громадянська компетентності</i></p> <p><i>установлює</i> зв'язок антиутопії з розвитком суспільства XX ст.;</p>
--	--	--

		<p><i>обговорює</i> соціально-історичні проблеми, порушені у творі;</p> <p><i>усвідомлює</i> небезпеку тоталітаризму для людини, культури, цивілізації;</p> <p><i>Обізнаність та самовираження у сфері культури</i></p> <p><i>знаходить і демонструє приклади</i> творів-антиутопій у різних видах мистецтва;</p> <p><i>Екологічна грамотність і здорове життя</i></p> <p><i>визначає</i> попереджальний зміст твору для сучасності;</p> <p><i>усвідомлює</i> особисту відповідальність за збереження миру, природи, демократичних засад, життя на планеті Земля.</p>
--	--	---

Було проаналізовано декілька підручників із зарубіжної літератури для учнів 11 класу, створених за новою програмою, задля з'ясування основних педагогічних акцентів при вивченні жанру антиутопії.

Підручники:

«Зарубіжна література (рівень стандарту)»: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (Авт. Н. М. Кадоб'янська; Л. М. Удовиченко)

«Зарубіжна література (рівень стандарту)»: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти Авт. О. О. Ісаєва; Ж. В. Клименко; А. О. Мельник (2019)

«Зарубіжна література (рівень стандарту)»: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (Авт. Н. Р. Мілянська)

Зарубіжна література (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (Авт. Є. В. Волощук)

«Зарубіжна література (рівень стандарту)»: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти (Авт. О. М. Ніколенко; Л. Л. Ковальова; Л. П. Юлдашева; Д. О. Лебедь; О. В. Орлова; К. С. Ніколенко)

Найбільш імпонує з точки зору заявленої мети підручник, розроблений Наталією Кадоб'янською, вчителем-методистом зарубіжної літератури, учителем української мови та літератури з багаторічним стажем та Ларисою Удовиченко, кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри української літератури і компаративістики Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка [47]. В основу підручника покладено читацькоцентричну модель, адже Л. Удовиченко відзначає, що «досягнути таких високих цілей можна буде саме тоді, коли центром літературної освіти буде читач з власними емоціями і враженнями від прочитаного, власною інтерпретацією та оцінкою, власними аргументами «за» і «проти»» [117; с. 21]. Підручник спрямований на залучення учнів до самостійного аналізу, формування і висловлювання учнями власних вражень і оцінок, дає поштовх на активний пошук паралелей і творчість. Зокрема у підручнику є рубрики «Інтернет-ресурси», «Завдання для співпраці», «Діалог із текстом». Різномірні завдання покликані розвивати логічне й критичне мислення. Запитання спрямовані на з'ясування, чи сприйняли учні художній текст, на розвиток мислення, творчих здібностей учнів.

У Розділі 4 «Антиутопія у світовій літературі» автори підручника стисло подано основні відомості про розвиток жанру антиутопії у ХХ ст.,

його специфічні ознаки та представників, життя і творчість Джорджа Орвелла, окремо виділяють питання зв'язку творчості Джорджа Орвелла із соціально-історичною ситуацією доби, аналізують політичну алегорію «Скотоферма» і роман-антиутопію «1984» Джорджа Орвелла. При цьому протягом всього викладу теми робляться «гачки» для роздумів або подальшої дослідницької роботи. Наприклад, у рубриці «Висока поліція» подається замітка: «Модернізованим варіантом антиутопії став класичний кіберпанк — жанр наукової фантастики, що відображає занепад людської культури на тлі технологічного прогресу в комп'ютерну епоху» [47, с. 143]. Жанр кіберпанку більш близький сучасним підліткам, тому вони, на нашу думку, радо продовжать дослідження цієї теми.

Автори підручника дають таке трактування жанру: «Антиутопія — це зображення в літературі небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментами над людством задля його «поліпшення», певних, часто принадливих соціальних ідеалів, антитеза утопії» [47, с. 143]. Підтримують думку, що жанрові моделі «утопія» — «антиутопія» можна вважати тезою і антитезою, адже поява антиутопії продиктована крахом усіх реальних утопій ХХ століття. Здійснено огляд найвідоміших антиутопій, а саме: Євгена Замятіна «Ми» (1920), Андрія Платонова «Котлован» (1930), Гастингса Маслоу «Місто вічної ночі» (1920), Карела Чапека «Війна з саламандрами» (1936), Олдоса Гакслі «Прекрасний новий світ» (1932).

У межах рубрики «Україна і світ» згадано як першу українську антиутопію роман Володимира Винниченка «Сонячна машина» (1928), трилогію політичних трилерів: «Час смертохристів: Міражі 2077 року», «Час Великої Гри. Фантоми 2079 року», «Час тирана. Прозріння 2084 року» Юрія Щербака (2011–2014), «Хронос» Тараса Антиповича (2011), «Маша, або Постфашизм» Ярослава Мельника (2013), «Червона зона» Артема Чапая (2014), «Кагарлик» Олега Шинкаренка (2014), «Коли у місті N дощить» Марії Косян (2015).

Підручник націлює на колективне, групове, індивідуальне навчання, учням запропоновані питання для обговорення, цікаві завдання, у тому числі в групах, тестові завдання для самоперевірки.

Додається матеріал щодо музики, живопису, кіно та театру для викликання інтересу в учнів, мотивації до перегляду та читання. Згадано про існування п'яти перекладів книги «Animal Farm» українською мовою, включно з українським перекладом Ігоря Шевченка (під псевдо німом Іван Чернятинський), зробленим у 1947 році. «Вільний переклад» Ірини Дибко «Хутір тварин» (1984) присвячений жертвам Голодомору в Україні. Два переклади українською мовою з'явилися 1991 року: один під назвою «Ферма “Рай для тварин”» (автор Юрій Шевчук) у журналі «Всесвіт», інший – книжкове видання, у якому твір Орвелла називається «Скотоферма» (автор Олексій Дроздовський). Наступного року в журналі «Вітчизна» було опубліковано ще один переклад твору Орвелла Наталі Околітенко під назвою «Скотохутір» із передмовою перекладачки. Уривок із роману Орвелла «1984» переклав Олександр Терех. У 2013 році роман переклав Віталій Данмер. Перший повний український переклад «1984», зроблений Віктором Шовкуном, вийшов друком 2015 року [47, с. 153].

У рубриці «Людина і культура» учням пропонують переглянути мультфільм «Звіроферма», знятий у 1954 році у Великій Британії режисерами Джой Батчелор і Джон Халас, до якого зроблено український переклад, прослухати альбом гурту Pink Floyd «Animals» (1977) за мотивами повісті, прочитати п'єсу на дві дії «Скотохутір» (2014) Олексія Дроздовського, в основу якої покладено книжку Орвелла «Колгосп тварин».

До того ж автори підручника пропонують додатково навчальний посібник для учнів 11 класу із зарубіжної літератури з різнотиповими тестовими питаннями для проведення поточного і тематичного оцінювання: Кадоб'янська Н. М., Удовиченко Л. М. Зарубіжна література. 11 клас. Зошит для поточного і тематичного оцінювання (2019).

Відзначимо також підручник для 11 класу із зарубіжної літератури (для рівня стандарту і профільного рівня), розроблений вченими-методичтами О. Ісаєвою, Ж. Клименко, А. Мельник (у розробці підручника профільного рівня брала участь Біцько О.) [44]. Автори також орієнтуються на читацькоцентричну модель підручника зарубіжної літератури. Розділ «Про розвиток жанру антиутопії»; «Дж. Орвелл» підготовлений доктором педагогічних наук, професором Оленою Ісаєвою.

Розглядаючи жанр антиутопії, автор пропонує таке трактування: «Антиутопія — це жанр художньої літератури, що критично висвітлює уявне майбутнє, зокрема його небезпечні наслідки, пов'язані з різноманітними експериментами над людством з метою його «покращення». Метою будь-якого твору антиутопії є звільнення від зайвих міфів та ілюзій, висвітлення справжніх проблем людства, прогнозування його майбутніх небезпек і загроз» [44, с. 106]. Подається огляд історії жанру, жанрові особливості антиутопії, відомості про життя і творчість Дж. Орвелла, роман-антиутопію «1984». Головна увага зосереджується на творі «Колгосп тварин», жанр визначається як сатирична казка.

У підручнику учнів орієнтують на знайомство із літературно-критичною думкою, зокрема пропонуються цитати Марії Карп та Георгія Почепцова щодо творчості Джорджа Орвелла, для блогерів та майбутніх журналістів автор радить прочитати есеї Джорджа Орвелла про письменницьку майстерність «Політика й англійська мова» і «Чому я пишу?». О. Ісаєва пропонує завдання, спрямовані на розвиток критичного мислення учнів: надається тема для есе «Актуальність творів Дж. Орвелла в наш час», робота із хмарами слів, плакатами тощо [44].

Н. Мілянська у підручнику з зарубіжної літератури спрямовує учнів на пригадування знань з минулих років (опора на набуті знання), зокрема залучає до діалогу з приводу рис утопії в «Одіссей» Гомера, романах Даніеля Дефо «Робінзон Крузо» і Джонатана Свіфта «Мандри Гуллівера», оповіданні

Рея Бредбері «Усмішка» і романі «451 градус за Фаренгейтом» [73]. Завдання підручника спонукають учнів до активної пізнавальної діяльності.

У рубриці «Для тих, хто хоче знати більше» виводить «передбачення Джорджа Орвелла:

- ✓ системи прослуховування телефонів;
- ✓ системи відеостеження і програмного забезпечення з контролю, що мають назву, як у романі «1984», – «Big Brother» («Великий Брат»);
- ✓ інтернет-технології, за допомогою яких спецслужби збирають інформацію про громадян (зокрема і в соцмережах);
- ✓ новомова – система скорочень, яку використовують для «швидких повідомлень»;
- ✓ переписування історії, викривлення змісту і значення подій;
- ✓ фальсифікація фактів у ЗМІ, використання ЗМІ з метою пропаганди» [73, с. 155].

Питання і завдання орієнтовані на компетентнісний підхід, зокрема й інформаційно-цифрову компетентність, розвиток критичного мислення.

Так само, розпочинаючи бесіду про антиутопію у світовій літературі, Є. Волощук у підручнику змушує учнів до обмірковування та пригадування минулого читацького досвіду, зокрема у рубриці «Ви це знаєте» ставить такі запитання:

«Що таке утопія? Як ви гадаєте, чому люди створювали утопії?»

Які асоціації викликає у вас слово, утворене шляхом приєднання префікса анти- до основи утопія?

Що таке конфлікт у художньому творі?

Якщо ви читали роман Р. Бредбері «451° за Фаренгейтом», пригадайте його сюжет, тематику та проблематику. Як у творі висвітлено проблему натовпу і влади?» [19, с. 93].

Жанр Є. Волощук трактує як різновид соціальної фантастики: «Антиутопія (тобто «негативна утопія», «утопія навиворіт») – це зображення

(зазвичай у художній прозі) небезпечних, згубних непередбачених наслідків, пов'язаних з розбудовою суспільства відповідно до певного соціального ідеалу. Антиутопія — один з різновидів соціальної фантастики. Соціальна фантастика — фантастика, у якій порушуються суспільні проблеми, людська поведінка в соціумі, вплив науково-технічного прогресу на суспільство тощо. Найпоширеніші різновиди соціальної фантастики — утопія та антиутопія» [19, с. 93].

Цікаві відомості автор підручника подає у рубриках «Коментар архіваріуса», «Українське відлуння», «Філологічна консультація», «Літературний навігатор». Наприклад: «Видавці мали рацію: публікація «Скотоферми» справді викликала обурення радянських ідеологів. Вони затаврували Орвеллову повість як «найогиднішу книжку про Радянський Союз за період з 1917 по 1944 рік» і внесли її до переліку забороненої літератури» [19, с. 98].

У рубриці «У світі мистецтва» згадується постановка театру «Маскам Рад» за п'єсою «Колгосп тварин» (2016) Ігоря Шевченка, виставу за п'єсою Пітера Голла «Скотоферма» (1984), яку виставу можна побачити на сцені Національного театру Англії та в постановці молодіжної групи театру «Гешер» (Ізраїль). «Повістю Орвелла також цікавилися мультиплікатори та режисери ігрового кіно, зокрема Дж. Хелас та Дж. Батчелор і Дж. Стефенсон. Антиутопію Джорджа Орвелла «1984» екранізували двічі: у 1954, 1956 і 1984 роках. Автори третьої екранізації навмисно приурочили її до дати, яку винесено в назву роману» [19, с. 102].

Підручник із зарубіжної літератури для 11 класу загальної середньої освіти, укладений колективом авторів (О. М. Ніколенко, Л. Л. Ковальова, Л. П. Юлдашева, О. В. Орлова, Д. О. Лебедь, К. С. Ніколенко), створено на засадах компетентнісного підходу. «Принциповою інновацією у створенні підручників нового покоління з читання є потреба взаємопов'язаної реалізації ключових і предметних компетентностей у процесі опрацювання

текстів різних видів, які відповідають пізнавальним потребам і можливостям сучасних дітей» [98, с. 65].

Безперечно, перевагою є те, що до підручника додається хрестоматія та зошит для контрольного оцінювання, тобто здійснюється методичний супровід всіх етапів від ознайомлення з темою до контролю отриманих знань. Крім того до підручника створено спеціальну онлайн-платформу, на якій у вільному доступі розміщені електронна хрестоматія, аудіо-хрестоматія, відео-хрестоматія, експрес-уроки, мультимедійні презентації, фільмотека, мистецька галерея, календарне планування уроків, запитання й завдання для перевірки компетентностей (www.1000z.com.ua).

У розділі «Розвиток жанру антиутопії у ХХ ст.: ознаки та представники» автори жанр антиутопії трактують як антитезу до утопічної моделі соціальної системи: «Антиутопія — це літературний жанр, критичне зображення в художній літературі небезпечних тенденцій та наслідків соціальних експериментів, антигуманної сутності державної системи, яка за допомогою терміна «поліпшення» і принадних ідеалів використовує насильство, облудну ідеологію, придушення свободи й аморальність» [82, с. 109]. Подається еволюція жанру, його відмежування від утопії, зазначається, що у ХХ–ХХІ ст. «антиутопія набула ознак метажанру, тобто універсального жанру, що охопив не тільки епічні форми (роман, повість, оповідання, казка), а й драму та ліро-епічні жанри (поема). Тож можна говорити про роман-антиутопію, повість-антиутопію, казку-антиутопію, поему-антиутопію, драму-антиутопію тощо» [82, с. 111], описується біографія та творчість Джорджа Орвелла, досить детальний аналіз творів «Колгосп тварин» і «1984», жанр яких визначається як повість-антиутопія.

Примітно, що автори підручника у рубриці «Компетентності», подаючи запитання і завдання для діалогу, враховують, які ключові й предметні компетентності формуються під час виконання того чи іншого завдання із зарубіжної літератури, зокрема під час обговорення творів Джорджа Орвелла,

наприклад: «Обізнаність. 1. Розкрийте історичні умови створення повісті-антиутопії «Колгосп тварин». Поясніть назву твору. 2. Які негативні реалії СРСР відображено у творі? Читацька діяльність. 3. За допомогою яких художніх засобів автор викриває абсурд радянської системи? Наведіть приклади іронії, сарказму, сатири, гротеску та пародії» [82, с. 118.].

«Ключові. Спілкування державною мовою. 1. Як ви розумієте поняття «тоталітаризм»? Доберіть до нього синоніми й антоніми. 2. У яких відомих вам творах літератури та мистецтва звучить тема критики тоталітаризму? Які з них можна назвати антиутопіями? [...] **Предметні. Знання.** 8. Розкрийте основний конфлікт антиутопії. *Діяльність.* 9. Порівняйте утопію та антиутопію. *Цінності.* 10. Проти чого протестують і що захищають автори антиутопій?» [81, с. 119].

2.2. Особливості формування в учнів поняття про жанр антиутопії

Сучасні суспільні процеси руйнують традиційні форми соціалізації. Змінюються життєві цінності та моральні норми. Незважаючи на те, що молодь, як правило, дивиться в майбутнє з оптимізмом, позитивно сприймає реалії, вона постає перед складною проблемою вибору, відповідальністю за своє життя, визначенням свого майбутнього. Одним із важливих педагогічних завдань, що має ставити перед собою сучасний вчитель, є розвиток критичного мислення учнів. Девід Клустер наголошує, на тому, що критичне мислення є явищем соціальним, самостійним, починається з постановки питання [51]. Професор Ралф Х. Джонсон визначає критичне мислення як «особливий вид розумової діяльності, що дозволяє людині винести правильне судження про запропоновану йому точку зору або модель поведінки» [Цит за: 51]. Тобто критичне мислення передбачає розвиток певних навичок, які дозволяють приймати правильне рішення в будь-якій ситуації.

На уроках літератури учителю потрібно приділяти увагу розвитку таких важливих у сучасному світі якостей, як розвиток вміння слухати і, що важливо, чути свого співрозмовника, відповідати за висловлену точку зору, вміти її аргументувати, визначати засоби для досягнення цілей.

Змоделюємо три етапи роботи над темою «Антиутопія у світовій літературі», спираючись на компоненти навчання, сформульовані Ж.Піаже і його послідовниками: фаза актуалізації (передбачення), фаза побудови (конструювання) знання і фаза консолідації [56, с. 14].

Перша фаза навчання – фаза актуалізації (передбачення), коли вчитель спрямовує учнів поміркувати над тією темою, яку починають вивчати, і вже на цьому етапі почали ставити запитання. «Фаза актуалізації має на меті актуалізувати (оживити) у пам'яті учнів вже наявні знання; неформальним шляхом оцінити те, що вони вже знають (у тому числі їхні помилкові уявлення чи ідеї); встановити цілі навчання; зосередити увагу учнів на темі; представити контекст для того, щоб вони зрозуміли нові ідеї» [56, с. 14].

Друга фаза навчання – фаза побудови знань. Учитель підводить учнів до постановки питань, пошуку, осмислення матеріалу, відповідей на попередні питання, визначення нових питань і намагання відповісти на них. Ми називаємо цю другу або середню фазу уроку фазою побудови знань. Це основна частина уроку, яка передбачає такі завдання: порівняти очікування учнів з тим, що вивчається; переглянути очікування й висловити нові; виявити основні моменти; відстежити процеси мислення / перебіг думок учнів; зробити висновки і узагальнення щодо матеріалу; поєднати зміст уроку з особистим досвідом учнів; поставити запитання до вивченого на уроці матеріалу [56, с. 14].

Фаза консолідації – заключний, третій етап, на якому потрібно, щоб учні обдумали те, про що дізналися і запитали себе, що це означає для них, як це змінює їхні попередні уявлення, як вони зможуть це використовувати. Отже, учні мають узагальнити основні ідеї; інтерпретувати визначені ідеї;

обмінятися думками; виявити особисте ставлення; апробувати ці ідеї; оцінити, як йде процес навчання; задати додаткові запитання [56, с. 14].

Вивчаючи жанр антиутопії у старшій школі визначаємо такі принципи вивчення антиутопії. Основними принципами запропонованої системи є: принцип поступового засвоєння поняття; принцип порівняння; принцип жанрової обумовленості позиції автора; принцип відповідності форм, методів та прийомів аналізу жанрових особливостей художніх творів.

На першому етапі навчання важливим є принцип поступового засвоєння поняття принципово важливий у роботі з жанрами утопії та антиутопії, в яких формування понять має йти від простого до більш складного. Курс вивчення творів в жанрах утопії та антиутопії забезпечує прогресивну систему роботи, яка послідовно поглиблює та розвиває мислення учнів про жанри утопії та антиутопії. Першою фазою роботи з жанром антиутопії (передбачення) є пригадування, як формувалися перші ідеї художньої утопії зокрема в «Мандрах Гуллівера» Д. Свіфта, риси антиутопії у романі «451° за Фаренгейтом» Р. Бредбері, елементи антиутопії у науковій фантастиці Жуля Верна тощо.

Ретельне вивчення цього питання показує, що передумовою активного емоційного та естетичного сприйняття антиутопічної літератури є здатність учнів порівнювати, зіставляти та розуміти особливості антиутопії. Тому наступним принципом, який є важливим для вивчення жанру антиутопії в школі, є принцип порівняння. Спостереження за видом роботи проводяться шляхом порівняння подібних явищ, порівняння явищ того ж типу, але з унікальними характеристиками, що сприяють глибокому засвоєнню. Жанр твору в уважних читачів викликає певну кількість асоціацій з іншими творами, які слід порівняти. Цим принципом слід скористатися задля формування уявлень про жанр антиутопії, порівнюючи, приміром, твори Джорджа Орвелла «1984» або «Колгосп тварин» з антиутопією Олдоса Хакслі або Євгена Замятіна «Ми». Різновидом такої роботи може бути

зіставлення антиутопії Джорджа Орвелла з сучасними підлітковими антиутопіями. Цей принцип слід використовувати для формування уявлень про жанр антиутопії, з'ясуванні ознак антиутопії.

Як слушно зазначає Є. Пасічник, «зміст і форма літературного твору – нерозривна діалектична єдність. Художній твір повинен бути сприйнятий учнями як цілісна ідейно-художня структура. Поза цим не може бути глибокого сприймання мистецтва, того естетичного впливу, який воно здатне зробити на читача. Художня ідея у літературному творі не виражається декларативно автором. Вона захована в його тканині – в усіх його компонентах, які виступають у взаємному зчепленні. Література відображає життя через змалювання окремих людських типів, і осягнути ідею твору можна тільки простеживши, як поступово вона реалізується через художні образи» [87, с. 239].

Відомо, що жанр обумовлює оригінальність митця у творі та ставлення митця до дійсності. Найважливішим при аналізі твору є визначення особистості автора. Позиція автора в кожному творі має свій нюанс залежно від жанру твору. Виявлення відношення між жанром і автором є одним із найскладніших завдань на уроках – це друга фаза. У творах антиутопічного жанрів позиція автора визначається ретельним спостереженням над текстом.

Особливістю жанру антиутопії є висловлення автором тривоги за майбутнє людства та попередження про те, до чого може призвести спроба реалізації утопічного ідеалу або бажання досягти утопії. Розуміння жанрових законів дає учням здатність аналізувати художній твір у єдності форми та змісту, сприяє глибшому розумінню авторської позиції, що посилює естетичний та ідеологічний вплив твору мистецтва.

Ключовим принципом у роботі з творами антиутопічного жанру є принцип відповідності форм, методів та прийомів аналізу жанрових особливостей художніх творів. Як читач сприймає інші літературні жанри, так змінюється і напрямок його діяльності. Активна позиція учнів у класі під

час роботи над антиутопічними творами сприяє динамічному формуванню необхідних уявлень. Використання літературних паралелей допомагає учням сформуванню впізнаваність жанру («жанровий слух»).

Літературні знання закріплюються у свідомості учнів під час різних повторень та відтворення навчального матеріалу підручника (складання «кластерів», ознайомлення з літературними термінами зі шкільних словників тощо). Це і є важлива третя фаза роботи над темою.

Для розвитку критичного мислення слід використовувати різноманітні види групової роботи, зокрема дискусії та дебати. Як інструмент для пізнавальної активності старшокласників варто використовувати прийоми навчальної дискусії, запитання різного рівня. «Технологія розвитку критичного мислення орієнтована на запитання як основну рушійну силу мислення, що повертає учнів до їхньої власної інтелектуальної енергії. У процесі мислення саме запитання виступає його пусковим механізмом – тим сірником, що його запалює» [91, с. 12].

Цікавою для старшокласника темою для дискусії є роздуми про ідеальне майбутнє. Гарним приводом для цього є вивчення в 11 класі на уроках світової літератури жанру антиутопії. Завдяки правильній постановці запитань, залучаємо старшокласників до процесу соціального передбачення, знайомлячи їх з романами-антиутопіями Джорджа Орвелла «1984» та «Колгосп тварин», Рея Бредбері «451° за Фаренгейтом», Олдоса Хакслі «Дивний новий світ» тощо.

Головною метою цих романів є викриття тих реалій сучасності, які можуть призвести до катастрофічних наслідків, а також застереження через демонстрацію небажаних наслідків, прогнозування. Про що попереджають людство антиутопії? Чи може бути людина щасливою у тоталітарному суспільстві?

Терор в утопічних світах пропонується як засіб забезпечення спокою, гармонія і прогрес досягається ціною крові. Для управління свідомістю

людей вибудовується ідеологічна система, щоб переконати всіх у єдиному правильному режимі.

Олдос Хакслі у романі «Дивний новий світ» змальовує світ технократії, маніпулювання людиною відбувається на рівні біохімії й генетики. Людей вирощують в інкубаторах, де в них закладають необхідні для майбутнього життя функції та навички. Усе природне заборонене, у тому числі й людські почуття. Кожен має чітко визначене місце, усі навколишні задоволені, а від негараздів рятують пігулки. Реєм Бредбері в романі «451 градус за Фаренгейтом» змальоване тотальне суспільство споживання, у якому пожежні сплять книжки, бо вони здатні збентежити розум звичайних мешканців. Джордж Орвелл відтворює тоталітарну систему, яка руйнує, нівелює людську індивідуальність, людина перестає бути людиною.

Старшокласники, дискутуючи з приводу майбутнього, мають зрозуміти: «щоб свідомо діяти в умовах випадковості, щоб мати більше альтернатив, щоб не допустити настання «небажаного майбутнього», – необхідно брати активну участь у суспільному розвитку, шукати можливості керування цим процесом» [13, с. 3].

Більшість учнів сучасної школи займають головним чином позицію слухача. Якщо ж вступає у діалог, то, як правило, надає перевагу закритим запитанням, обмежується короткими відповідями. Окрім доволі популярних методів «товстих» і «тонких» запитань або «Ромашки запитань» слід залучати й інші.

З метою покращення вміння учнів ставити запитання пропонуємо застосувати метод «Питальні слова» під час роботи над текстом роману-антиутопії Дж. Орвелла «1984», для активізації самостійного мислення учнів, певної провокації учнів, а також формулювання власних висновків. Використовуючи запитальні слова що, де, чому, навіщо, як, коли та інші, учні мають скласти якомога більше відкритих запитань, при цьому питальні слова не мають повторюватися. Наприклад: *Хто був праобразом Старшого*

брата? Чому у романі «1984» ніхто не мав права на кохання? Навіщо Вінстона Сміта залишили живим? Яким буде світ кінця XXI століття? Таким чином можна укласти банк запитань на майбутнє.

Ефективним для розуміння складного тексту, на нашу думку, є метод «Почережні запитання», запропонований О. Пошетун [91, с. 39]. Метод передбачає роботу в парах (один учень читає частини тексту і відповідає на запитання, поставлені другим учнем). Разом вони мають дійти спільної думки. Вчитель обирає текст для читання і заздалегідь визначає, які одиниці тексту будуть обговорюватися (кожне речення чи кожний абзац). Наприклад: продовжуючи роботу з романом «1984» надати для спільного читання ті частини розділу 9, які стосуються розділів книги Емануїла Голдштайна «Теорія та практика олігархічного колективізму». Учні мають обговорити гасла «Неуцтво – це сила», «Війна – це мир», слова Новомови стопзлоч, дводумство тощо.

Як домашнє завдання учням пропонуємо виконати проєкт «Яким я бачу світ майбутнього?». Така діяльність дозволить зрозуміти, чи відбулися зрушення у світогляді учнів під впливом вивчення творів у жанрі антиутопія, створить умови для творчої діяльності, буде стимулювати розвиток мовлення та образного мислення.

Як вже було зазначено, обов'язковим етапом сучасного уроку є рефлексія (фаза консолідації), яка розвиває здатність учнів аналізувати свої думки, мотиви, почуття, усвідомлювати помилки, зіставляти свої цінності із суспільно значущими. Для рефлексії застосовують різні методи й прийоми, як вербальні, так і у вигляді схем, таблиць.

Для рефлексії наприкінці уроку застосовуємо метод «Мікрофон».

Варіантом рефлексії наприкінці уроку може бути метод «Подвійний щоденник». Узагальнюючи власні враження від уроку, учні мають заповнити таблицю, де визначить для себе, на які питання він отримав відповіді на уроці, над якими питаннями йому слід подумати вдома.

<i>На які запитання ви отримали відповідь на сьогоднішньому уроці?</i>	<i>Які запитання у вас з'явилися після обговорення?</i>

2.3. Моделювання уроків з вивчення жанру антиутопії

Урок 1

Тема: Джордж Орвелл. Зв'язок творчості Дж. Орвелла із соціально-історичною ситуацією доби. «1984». Викриття сутності тоталітарної системи та її ієрархії в антиутопіях митця. Боротьба проти страху й рабської покірності в суспільній свідомості. Художній конфлікт.

Мета (формувані компетентності): предметні – поглиблення знань про особливості розвитку літератури I половини ХХ ст.; знання про жанр роману-антиутопії; знання про життя та творчість Дж. Орвелла, про його роман «1984»; читацьку активність; ключові – уміння вчитися: розвиток критичного мислення; навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі; інформаційні: уміння знаходити та презентувати потрібну інформацію; громадянські: неприйнятне ставлення до будь-яких проявів тоталітаризму, загальнокультурні: гуманістичний світогляд, естетичний смак.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і формування на їхній основі вмінь та навичок, «перевернутий» урок

Основні терміни та поняття: роман-антиутопія, тоталітарний режим

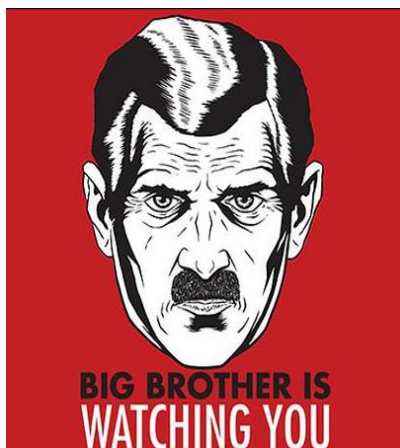
Обладнання: відеоурок для самостійного перегляду учнів про Дж. Орвелла, тексти роману «1984», презентація за темою уроку, медіазасоби.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань. Мотивація навчальної діяльності

На дошці плакат з написом «Старший Брат пильнує за тобою», «Дві Хвилини Доброти», « $2 + 2 = 5$ ».

Учитель просить учнів згадати, звідки ці фрази, як вони їх розуміють і коли з ними стикалися.

III. Оголошення теми й мети уроку

IV. Робота над темою уроку

Огляд життя і творчості Дж. Орвелла

Учитель пропонує попрацювати з тими схемами та таблицями, які учні створили після перегляду відеолекції, згадати основні відомості з життя Джорджа Орвелла.

Обмірковуємо питання: Які події життя вплинули на рішення Еріка Артура Блера стати письменником?

Приклад виконаного завдання:

ЕРІК АРТУР БЛЕР

Джордж Орвелл

1903 – 1950

РОБОТА
Працював в поштах в Бурмі. Заробляв на життя, працюючи офіційним, збираючи хліба, мички пошти, даючи уроки. Писав листівки, репортажі і захоплювався політичною журналістикою. Деякий час працював на Бі-Бі-сі у відділі пропаганди, потім – репортером у Кореї.

ПСЕВДОНІМ
Уперше забув існує хвилю під псевдонімом Джордж Орвелл у 1933 році. Вибір псевдоніма пояснював так: Я називаю себе Джордж Орвелл, бо це гарне, чисте англійське ім'я". Назва твору "1984" – перевернута дата написання – 1948

ТВОРЧІСТЬ
"Тисяч свободю виступи мовчати, хочеш, та не треба говорити людям те, чого вони не хочуть чути".
Почав писати статті та есе про справедливість, людську гідність. Своїми власними крісис твор "Колгосп тварин", що вийшла друком у 1945 році.

СТАРШИЙ БРАТ ПИЛЬНУЄ ЗА ТОВОЮ!
автор антиутопії, яка стала класикою жанру

"ЖА", "Колгосп тварин"

Матеріали до уроку

Джордж Орвелл (варіанти перекладів – Оруел, Орвел, Оруелл) (Ерік Артур Блер – справжнє ім'я письменника) – народився 23 січня 1901 р. у м. Бомбей в Індії, у родині англійського службовця. Батько походив зі збіднілого аристократичного роду, завдяки чому хлопець вступив до елітної школи св. Кіпріана, а згодом і до Ітонського коледжу. Під час навчання захоплювався творами Стерна, Свіфта, Джексона Лондона, і сам мріяв писати.

Як сам зазначав пізніше письменник, він рано зрозумів, що «закон життя – це постійний тріумф сильного над слабким», і якщо не можна змінити світ чи самому стати сильним, то можна визнати свою поразку і зробити з цього перемогу.

Джордж Орвелл прагнув стати письменником, багато годин проводив за друкарською машинкою, заробляв на життя миттям посуду в паризькому готелі, учителював, працював продавцем у книжковому магазині.

Після закінчення навчання Орвелл виїхав з Англії до її східних колоній, пішов на службу в імперську поліцію, спочатку в Індії, потім у Бірмі. Але в 1927 році, розчарувавшись в ідеалах і системі, якій він служив, майбутній письменник іде у відставку, згодом іде до Парижа. Там він заробляв на життя, беручись за будь-яку роботу: збирав хміль, працював офіціантом, давав додаткові заняття учням. Ці враження і досвід пізніше будуть використані в романах і численних есе.

Уперше використав псевдонім Дж. Орвелл для першої книги нарисів «Униз і геть у Парижі та Лондоні» (1933): Джордж – на честь святого покровителя Англії Джорджа, Орвелл – назва річки на півночі країни.

Наприкінці 1936 р., коли в Іспанії почалася громадянська війна, Орвелл, як кореспондент Бі-Бі-Сі та лондонської газети «Обсервер», разом з дружиною Еллін О'Шоннесі вирушає до Іспанії. Повернувшись із Іспанії, він написав книжку про громадянську війну («Дань Каталонії», 1938).

У романі «На свіже повітря» (1939) письменник передрікає еру тоталітаризму, яка потягне за собою черги за продуктами, гумові кийки, садизм, агресивну пропаганду. Уже в цьому романі письменник переконує над тим, що «завжди знайдеться новий тиран, готовий змінити старого».

Друга світова війна застала Орвелла в Лондоні. Він був сержантом волонтерів місцевої оборони, працював на Бі-Бі-Сі, друкував статті у пресі. У цей час він писав сатиричну казку «Ферма тварин» (1945), яка стане найбільшим його здобутком. Історія про те, «як революції неминуче зраджують своїй природі; як ідея рівності втілюється у тому, що хтось виявляється більш рівним, ніж інші; і як заради нового ладу колективна воля чинить насильство над особистістю».

Після втрати дружини Еллін Орвелл у 1945 році письменник переселився на острів на узбережжі Шотландії, де працював, жив відлюдником. Тут він завершив роман «1984», який було опубліковано 1949 р., у якому автор змальовує гротескну картину життя в тоталітарній державі, ототожнюючи її з СРСР.

Помер Джордж Орвелл 21 січня 1950 р. в Лондоні від туберкульозу. Однак і донині його твори залишаються актуальними, застерігають людство від небезпеки відродження тоталітарних режимів.

Додаткові відомості до уроку

Формула «двічі два дорівнює п'яти» спала Орвеллові на думку, коли він почув радянське гасло «п'ятирічку за чотири роки».

Твір Дж. Орвелла «1984» було заборонено в СРСР до 1988 р.: «За ідейну спадщину Орвелла точиться гостра боротьба як реакційних, ультраправих сил, так і дрібнобуржуазних радикалів».

Роман «1984» посідає восьму сходинку в переліку «200 кращих книг за версією ВВС» (2003), друге місце у «Рейтингу 100 найкращих книг усіх часів» журналу Newsweek. А у 2009 році впливова британська газета «Таймс»

оголосила роман «1984» найважливішою книгою, надрукованою за останні 60 років.

Термін «орвелліанство» став описувати дії або організації, що нагадують про тоталітарне суспільство, змальоване у романі.

Дослідження сюжету літературного твору

Матеріали до уроку

Події роману-антиутопії розгортаються в майбутньому в Лондоні, де світом керують три наддержави, які ведуть між собою безкінечну війну: Океанія, Євразія, Остазія. Англія належить до тоталітарної держави Океанії, за всіма громадянами якої постійно стежать. У кожній країні стоять телеекрани, які одночасно безперервно транслюють пропаганду і знімають і записують життя і розмови мешканців.

Вінстон Сміт – головний герой роману – працює в Міністерстві Правди, і до його обов'язків належить фальсифікація різноманітних газетних статей, щоб там була лише найкраща інформація про партію. Керує державою славнозвісний Старший Брат, якого ніхто ніколи не бачив на власні очі.

Вінстон поступово відчуває жорстокість системи, вона для нього стає нестерпною, але він намагається не думати про це, адже його можуть засудити до смертної кари за думкозлочин. І лише в єдиному куті в своїй квартирі його ніхто не може бачити, і тільки так він виписує всі свої думки в щоденник, обережно, бо це теж суворо заборонено.

В міністерство Сміт повсякчас зустрічає дівчину, яка йому подобається, але він боїться виказати свої почуття, адже кохання теж під заборонаю. Він сумнівається, можливо вона з Поліції Думок або носить пояс Молодіжного Антистатевого Союзу. І саме Джулія першою заявляє про свої почуття, і вони починають таємно зустрічатися.

Але все таємне в Океанії стає явним. Коли закохані починають зустрічатися на орендованій квартирі, їх заарештовують, катують, змушують зректися один одного і своїх поглядів. Вреїті Сміт залишається сам. І є в нього лише одна любов – Старший Брат.

Теорія літератури (запис до зошитів)

Визначимо специфічні ознаки антиутопії:

дія твору відбувається у майбутньому, передбачення майбутнього;

змальовується державна або суспільна політична система;

показано тоталітарне суспільство, класову диференціацію, соціальну нерівність;

відсутність опису дому і родини як місця, де панує духовна атмосфера;

раціоналізм і запрограмованість – головні риси мешканців міст.

Складіть схему-конспект за сюжетом роману «1984» і випишіть цитати, які вважаєте важливими для розкриття ідеї твору.

Прогнозований результат

Робота з цитатами з роману «1984»

Влада Океанії:

«Міністерство Правди – Мініправд Новомовою – разюче відрізнялося від будь-чого іншого у полі зору. Величезна пірамідальна споруда з блискучого білого бетону, що стриміла – тераса за терасою – на триста метрів у височінь. Звідти, де стояв Вінстон, можна було прочитати три гасла Партії, викладені на її фасаді елегантними літерами:

ВІЙНА – ЦЕ МИР
СВОБОДА – ЦЕ РАБСТВО
НЕУЦТВО – ЦЕ СИЛА

Розповідали, що Міністерство Правди має три тисячі кабінетів на поверхні і відповідну систему приміщень під землею. У Лондоні були лише три подібні споруди. Вони так пригнічували навколишню архітектуру, що з даху будинку «Перемога» їх можна було побачити одночасно. У них розташувалися всі чотири міністерства, з яких складався апарат уряду. Міністерство Правди керувало новинами, розвагами, освітою та мистецтвами. Міністерство Миру опікувалося війною. Міністерство Любові – законом і порядком. Міністерство Достатку – економікою. У Новомові вони називалися Мініправд, Мінімир, Мінілюб і Мінідос» [83, с. 8-9].

«Мінілюб жахало своїм виглядом. Воно було зовсім позбавлене вікон. Вінстон ніколи не був у будівлі Міністерства Любові, навіть не підходив до нього ближче, ніж на півкілометра. Потрапити туди можна було лише в офіційних справах, проникнувши крізь лабіринт загорож із колючого дроту, залізних дверей і прихованих кулеметних гнізд. Навіть дотичні до його зовнішніх бар'єрів вулиці кишіли озброєними важкими кийками охоронцями у чорних одностроях з гориллоподібними обличчями» [83, с. 9].

«Думкозлочин не призводить до смерті: думкозлочин і є сама смерть» [83, с. 31].

«Те, що з вами тут відбувається, - це назавжди. Затямте це на мабутнє. Ми зруйнуємо вас настільки, що для вас уже не буде вороття назад. Тут із вами відбудеться те, від чого ви ніколи не оклигаєте, навіть якби вам пощастило прожити тисячу років. Ви втратите спроможність переживати звичайні людські почуття. Всередині вас усе відімре. Ви ніколи більше не спізнаєте любові, дружби, чи радості життя ніколи не зможете сміятися, чимось цікавитися, бути мужнім абр сумлінним. Ви будете порожнім. Ми з вас усе вичавимо, а собою заповнимо порожнечу» [83, с. 242].

«Поки вони не стануть свідомими, вони ніколи не повстануть, а свідомими вони зможуть стати, лише коли повстануть» [83].

Створюємо кластер проблем, піднятих у романі «1984» Джорджа Орвелла»

Прогнозований результат

Партія у романі Дж. Орвелла «1984»

Три гасла Партії,
які зображено усюди:

«Війна — це мир»;
«Свобода — це рабство»;
«Незнання — це сила»

Думкозлочин — єдиний злочин в Океанії, що карався смертю. Під це поняття підпадав не просто вчинок, а навіть сама думка про нього. Ідеологія проголошувала: подумавши про правопорушення, людина сама підписала собі смертний вирок, який рано чи пізно, проте завжди невідступно, наздожене її в застінках Міністерства Любові. Репресивним органом, що запобігав думкозлочину, була Поліція думок, яка спочатку «переучувала злочинця», потім страчувала.

V. Підбиття підсумків. Рефлексія

Метод «Мікрофон»

Написання есе за темою «Мета влади – влада»

VI. Домашнє завдання

Підготуватися до художнього аналізу роману Дж. Орвелла «1984», скласти запитання для взаємоперевірки.

Урок 2

Тема: Дж. Орвелл. «1984». Проблема свободи. Поетика жанру антиутопії у творчості Дж. Орвелла

Мета (формувані компетентності): предметні – поглиблення знань про особливості розвитку літератури I половини XX ст.; знання про особливості жанру роману-антиутопії; знання про життя та творчість Дж. Орвелла, роман «1984»; культуру зв'язного усного мовлення; мислення, знання англійської мови (розуміння понять новотвори, авторські неологізми); ключові – уміння

вчитися: розвиток критичного мислення; навички пізнавальної діяльності; уміння визначати роль деталі в тексті; навички роботи з текстом твору; комунікативні: навички спілкування в колективі; інформаційні: уміння знаходити та презентувати потрібну інформацію; громадянські: неприйнятне ставлення до будь-яких проявів тоталітаризму; загальнокультурні: гуманістичний світогляд, естетичний смак.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, інтегрований урок (англійська мова)

Основні терміни та поняття: роман-антиутопія.

Обладнання: портрет Дж. Орвелла, тексти роману «1984», словники літературознавчих термінів, словники англійської мови, медіазасоби.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань. Мотивація навчальної діяльності

Перевірка домашнього завдання. Інтерактивний прийом «Методика взаємозапитань».

Учні озвучують підготовлені вдома запитання за змістом твору, однокласники відповідають на них.

III. Оголошення теми й мети уроку

IV. Робота над темою уроку

Аналіз літературного твору

Метод «Питальні слова». Учні складають відкриті запитання до тексту твору «1984»

Прогнозовані відповіді

Хто був праобразом Старшого брата?

Чому у романі «1984» ніхто не мав права на кохання?

Навіщо Вінстона Сміта залишили живим?

Що таке справжня смерть?

Яким буде світ кінця XXI століття?

Робота в парах. Метод «Почережні запитання».

Учні працюють з уривками текстів: 1 група - образи персонажів (обирають картку з уривком твору), дають характеристику образу; 2 група – художні засоби, символіка.

Прогнозований результат

Образи роману Дж. Орвелла «1984».

Основні персонажі:

Вінстон Сміт – головний герой, 39-річний чоловік. Народився в Лондоні 1944-го або 1945 р. Працює у відділі документації Міністерства Правди, до його обов'язків належить унесення змін до документів, які містять факти, що суперечать партійній пропаганді. Зовні він удає, що є прихильником партійних ідей, тоді як у душі глибоко їх ненавидить. Протягом усього роману одягнений в уніформу партійного працівника Зовнішньої Партії;

Джулія – дівчина, закохана в головного героя. Їй 26 років, у неї пишне каштанове волосся і карі очі, тонка талія, перетягнута червоним поясом Молодіжного Антистатевого Союзу; працює в Міністерстві Правди, у відділі літератури Майстерно удає із себе прихильницю Партії, тоді як постійно порушує партійні закони;

О'Брайєн – антагоніст, високопосадовець Внутрішньої Партії. Зображений «здоровецьким, огрядним та сильним чоловіком з товстою шиєю і грубим, неввічливо глузливым, брутальним обличчям», однак водночас О'Брайєн не позбавлений чарівності, розумний, а зовнішність боксера-важкоатлета у поєднанні з вихованістю створює дивний контраст.

Епізодичні персонажі: Містер Чаррінгтон (лахмітник); Саймі (філолог); Мартін (слуга О'Брайєна); Том Парсонс (сусід і колега Вінстона); Амплєфорт (колега Вінстона, співробітник Міністерства Правди).

Персонажі, яких згадано в романі, але які не беруть участі в подіях: Старший Брат (Великий Брат); Еммануель Гольдштейн (ворог держави № 1); Катерина (формальна колишня дружина Вінстона); Ааронсон, Джонс і Резерфорд.

В основі сюжету антиутопії «1984» зіткнення особистості та держави, заснованого на ненависті. Вінстон Сміт, співробітник міністерства Правди в Океанії, запідозрений у відхиленні від встановленого нормативу: він мав нещастя відповісти на любовне почуття до дівчини Джулії і став жертвою. Жахлива гігантська машина ворожої особистості держави поглинула його в своїх надрах.

Гротескна образність і фантазмагорична символіка дають Орвеллу можливість відтворити жах диктатури, показати цинічне придушення особистості, яку знищують духовно і фізично. Але через загибель Вінстона Сміта виростає потужна надія – головний мотив автора: тоталітаризм може утвердитися на землі, тільки якщо буде «вискоблений з історії» остання людина, яка вважає себе Людиною.

Англійська мова

Робота над перекладеними назвами Міністерств у романі Джорджа Орвелла «1984» і фракцій у романі Вероніки Рот «Дивергент». Особливості англійської новомови, була спеціально вироблена відповідно до ідеологічних потреб Ангсоцу – Англійського Соціалізму. Порівняння оригіналу (англійською мовою) та перекладів українською. У романі Дж. Орвелла новомова твориться за рахунок скорочення і спрощення словника і граматичних правил.

Прогнозований результат (Використано матеріали досліджень Р. Зорівчак та К. Миронюк)

«Важливою характеристикою новомови є поділ лексики на три словники відповідно до галузі вживання: А-лексикон, Б-лексикон і В-лексикон. А-лексикон включає лише ті слова, уживання яких є необхідним у повсякденному житті. Він майже повністю складається зі звичайних слів англійської мови, очищених від неясностей і смислових відтінків. Б-лексикон складається зі слів, спеціально сконструйованих для вираження політичних чи етичних понять. Саме в цьому словнику найбільш яскраво проявляються всі основні принципи новомови. В-лексикон є допоміжним, він містить лише наукові та технічні терміни, які побутують серед фахівців. Зміст цих термінів також очищений від небажаних значень, вони практично не перетинаються з лексемами інших словників» [39, с. 55].

У романі В. Рот суспільство поділене на п'ять так званих «фракцій»: Альтруїзму, Правдолюбства, Безстрашності, Дружелюбності, Ерудиції.

Назви спільнот відповідають головним чеснотам їхніх членів. Кожна фракція має свої обов'язки та функції: *«Working together, these five factions have lived in peace for many years, each contributing to a different sector of society. Abnegation has fulfilled our need for selfless leaders in government; Candor has provided us with trustworthy and sound leaders in law; Erudite has supplied us with intelligent teachers and researchers; Amity has given us understanding counselors and caretakers; and Dauntless provides us with protection from threats both within and without. But the reach of each faction is not limited to these areas. We give one another far more than can be adequately summarized. In our factions, we find meaning, we find purpose, we find life»* [136].

У зображеному в романі світі поділ суспільства на фракції пояснено тим, що поділ на фракції – наслідок і запобіжник можливих воєн, а також прагнення викоринити ті риси людства, які ведуть до світового безладу: *«Those who blamed aggression formed Amity»; «Those who blamed ignorance*

became the Erudite»; «Those who blamed duplicity created Candor»; «Those who blamed selfishness made Abnegation»; «And those who blamed cowardice were the Dauntless» [Цит. за: 72, С. 76]

V. Підбиття підсумків. Рефлексія

Метод «Подвійний щоденник»

VI. Домашнє завдання

Перегляд кінострічки «Дивергент», дочитати роман Дж. Орвелла «1984», скласти запитання для взаємоперевірки.

Урок 3

Тема: Повість-притча «Колгосп тварин». Критика «радянського міфу». Духовна деградація людини через вплив тоталітарного режиму.

Мета (формувані компетентності): *предметні* – поглиблення знань про особливості розвитку антиутопії, творчість Джорджа Орвелла (зокрема, про оригінальність його мислення, дар передбачення); дослідницько-аналітичні навички роботи з текстом; критичне мислення; *ключові* – уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі та толерантне ставлення до думок і почуттів інших; інформаційні: уміння визначати роль деталі в тексті; уміння обстоювати свою думку; громадянські: свідоме ставлення до передбачуваних шляхів розвитку суспільства й людства, почуття особистої та соціальної відповідальності за свою долю, свою справу, свою країну; загальнокультурні: гуманістичний світогляд, естетичний смак та.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, формування практичних вмінь та навичок.

Основні терміни та поняття: антиутопія, повість-притча, тоталітарний режим.

Обладнання: портрет Дж. Орвелла, презентація, таблиці, медіазасоби.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань. Мотивація навчальної діяльності

Гронування за темою «Джордж Орвелл»

III. Оголошення теми й мети уроку

IV. Робота над темою уроку

«Колгосп тварин» – сатирична повість-притча. Вийшла друком 1945 р.

Через алегорію Дж. Орвелл показав переродження революційних принципів, тобто поступовий перехід від ідей загальної рівності та побудови утопії до диктатури й тоталітаризму. Твір є відгуком на події революції 1917 року в Росії.

Теорія літератури (запис у зошитах)

Складаємо анкету роману Дж. Орвелла «Колгосп тварин»

Жанр: сатирична повість-антиутопія.

Тема: духовна деградація людини.

Проблема: як відбувається перетворення мислячої людини на істоту, яка не здатна мати свою думку.

Ідея: протест проти системи, захист прав людини.

Аналіз літературного твору

Заповіді, яких тварини дотримувалися на фермі

1. Хто ходить на двох ногах, є ворогом.
2. Хто ходить на чотирьох ногах або має крила, є другом.
3. Тварини не носять одяг.
4. Тварини не сплять у ліжку (пізніше додали: із простирадлами).
5. Тварини не п'ють спиртного (пізніше додали: надміру).
6. Тварина не вб'є іншу тварину (пізніше додали: без причини).

7. Усі тварини рівні (пізніше додали: але деякі рівніші за інших).

Матеріали до уроку

Повість «Колгосп тварин» – це своєрідна версія розвитку СРСР. Хазяїн ферми Джонс виїлення російського царя Микола II, тварини – повсталий пролетаріат. Прототипом Наполеона є Сталін, а Сніжка – Троцький. Сніжка потім прогнали, як Сталін, розгромивши опозицію, змусив Троцького втікати за кордон. У романі зображено еволюцію стану тварин від безмежної свободи до диктатури свині на прізвисько Наполеон.

Наполеон підкормлює злих собак. Простежуються гасла революції 1917 р. в Росії: «Чотири ноги – добре, дві – погано» («Смерть буржуям!»). І почалося... «Колективізацію провели, та «старої гвардії» немає вже, врожайність знизилася. Та й ще недавно зовсім на себе працювали, а тут на спад справа йде. Тоді Наполеон взяв курс на індустріалізацію. Не хочеш разом з усіма будувати соціалізм? Собаки тебе в клаптики порвуть! Не так з індустріалізацією справи пішли (млин розвалилася) – не біда: на підступи Сніжка звалимо, а заодно страху на народ напустимо, репресії почнемо, щоб знали, що до чого! Заповіді заважають? Поправимо! На зборах голоси потрібні? Вівцям наобіцяємо з три короби, і голоси наші!»

V. Узагальнення та систематизація знань

Метод «Шість Чому»

Чому прізвисько свині Наполеон?

Чому повстання відбулося раніше строку? (Господар Джонс п'є, а його працівники зовсім закинули ферму і перестали годувати худобу).

Чому Сніжок скорочує заповіді? (Бо є такі, хто не може запам'ятати всі Заповіді. Сніжок скорочує їх до однієї головної: «Чотири ноги добре, дві ноги – погано»).

Чому немає опозиції? (Наполеон змушує деяких «неблагонадійних» свиней, овець, курей зізнатися в таємному зв'язку зі Сніжком. Після їх зізнання собаки перегризають їм горло).

Чому саме така кінцівка твору? (У гості до свиней приходять люди з сусідніх ферм. За столом гості та господарі грають в карти, п'ють і вимовляють тости за дружбу і нормальні ділові стосунки. Але розгорається сварка, всі кричать і б'ються, і вже не можна розібрати, де людина, а де свиня. Автор порівнює людей зі свиньми)

Робота з текстом твору та цитатними характеристиками

V. Підбиття підсумків. Рефлексія

Написання есе за темою «Колгосп тварин»

Коллективне узагальнення за темою

Елемент уроку 4

Тема: Жанр антиутопії в різних сферах життя

Мета (формувані компетентності): *предметні* – поглиблення знань про особливості розвитку антиутопії; навички пошукової та дослідницько-аналітичної роботи; культуру зв'язного усного мовлення; критичне мислення; *ключові* – уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі та толерантне ставлення до думок і почуттів оточуючих; інформаційні: уміння обстоювати свою думку; громадянські: свідоме ставлення до передбачуваних шляхів розвитку суспільства й людства, почуття особистої та соціальної відповідальності за свою долю, свою справу, свою країну; загальнокультурні: естетичний смак та зацікавленість читанням, гуманістичний світогляд.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, розробка проєкту.

Основні терміни та поняття: антиутопія, утопія, кіберпанк, повість-притча.

Обладнання: презентації, картки, комп'ютери задля виконання завдання.

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми і мети уроку.

III. Виконання завдань

Учитель з учнями розділяються на 4 групи. Кожна група отримує завдання, яке потрібно виконати протягом 45 хвилин: знайти матеріал із заданої теми, оформити його у презентацію чи інфографіку.

У кожній групі обирають 1) тих, хто відповідає за пошук інформації, 2) хто відповідає за узагальнення матеріалу, 3) відповідає за оформлення, 4) презентує результат.

Учі починають працювати в групах.

Учні 1 групи готують презентацію про жанр антиутопії в українській літературі

Матеріали до уроку

До ХХ ст. в українській літературі антиутопія не мала традиції, але на межі ХІХ–ХХ ст. й протягом ХХ ст. українські письменники дали яскраві зразки жанрів утопії та антиутопії. У романі «Сонячна машина» (1928) В. Винниченка, «Повісті про санаторійну зону» (1924) М. Хвильового, романі «Місто» (1927) В. Підмогильного, поемі «Гея» (1924) В. Самійленка та ін. взаємодіють елементи утопії та антиутопії, зумовлені соціалістичними експериментами 1920–1930-х років. Помітними явищами сучасної української антиутопії є повість «Птахи з невидимого острова» (2012) Вал. Шевчука, романи «Московіада» (1992) Ю. Андруховича, «Помирана» (2016)

Т. Антиповича, «Маша, або Постфашизм» (2016) Я. Мельника та ін. Твори авторів зарубіжних антиутопій переклали українською В. Морозов («Який чудесний світ новий!» О. Гакслі), Ю. Шевчук («Колгосп тварин» Джорджа Орвелла), В. Шовкун («1984» Джорджа Орвелла), Є. Крижевич («451 градус за Фаренгейтом» Р. Бредбері), У. Григораш («Голодні ігри» С. Коллінз) та ін.

«Печера» (1998) Марини й Сергія Дяченків зразок соціальної наукової фантастики, яка має ознаки антиутопії. Вона не концентрується на пригодах як таких і не занурюється у фізичні, технічні, астрономічні подробиці того «що було б, якби». Її царина – фантастичні припущення, пов'язані з більшими чи меншими спільнотами людей. Це може бути, наприклад, світ, де люди у сні перетворюються на тварин, чи світ, де люди лише впродовж кількох днів на місяць мають певну стать, і ця стать може. Головне для соціальної фантастики – власне, зосередженість на темі взаємин у соціумі.

Учні 2 групи готують презентацію про художні та анімаційні стрічки в жанрі антиутопії.

Матеріали до уроку

Сюжет-аніме-антиутопій ставить під питання можливість існування ідеального світу. Світи майбутнього планети або окремої держави йдуть шляхом самознищення. Наприклад «Той, що біжить по лезу: Блекаут 2022» (2017) є передісторію до стрічки «Той, що біжить по лезу 2049». Події розгортаються в найближчому майбутньому, де світ населений реплікантами, які виконують роботу будь-якої складності.

Аніме «Клеймор» (2007) розповідає історію демонічних створінь Йома, які починають перебирати людську подобу, щоб мешкати в містах та годуватися людьми. Їм протистоять дівчата-гібриди, наділені можливостями швидкої регенерації. В організації жорсткі правила, за порушення яких знищують. Чи можна при цьому зберегти людську сутність йдеться в аніме.

«Куродзука» (2008) – світ постапокаліпсису, епоха Хеян – час останніх, хто вижив. Війна поставила на межу виживання цивілізацію людей, які вирішили випробувати ядерну зброю. Звичайні люди мають боротися за своє життя. Ховатися від найманих вбивць.

Учні 3 групи готують презентацію про відеоігри в жанрі антиутопії. Пропонують свій сюжет гри і персонажів.

Матеріали до уроку

Інтерактивний графічний роман-антиутопія **Liberated**, який вийшов на Nintendo Switch. За сюжетом гри у майбутньому в умовному світі державі жорстко контролює суспільство, переконуючи мешканців, що все заради їхньої безпеки. З'являється чисельна група бунтівників (група під назвою **Liberated**), які виступили проти режиму. Гра за жанром нуарний інтерактивний комікс з елементами екшену, візуальної новели, сайд-скролера (піджанр відеоігр, в яких ігровий процес відбувається ніби з бічної камери). Цікава гра й тим, що сюжет подається від імені кількох персонажів. Усі вони мають власну думку і упередження, і об'єднавши кілька думок, читач відкриває істину.

Спрогнозуємо, що учні завзято візьмуться за дослідження цієї теми (створення кластеру), адже більшість з них цікавиться комп'ютерними іграми, а можливі навіть грали в ігри в жанрі антиутопії. Отже, оберемо для прикладу кілька ігр, скориставшись допомогою інтернет-пошуку (зокрема сайту <https://cubiq.ru/igry-v-zhanre-antiutopiya-na-pk/>).

Гра **Liberated** побудована як інтерактивний графічний роман-антиутопія, який вийшов на Nintendo Switch. За сюжетом гри у майбутньому в умовному світі державі жорстко контролює суспільство, переконуючи мешканців, що все заради їхньої безпеки. З'являється чисельна група бунтівників (група під назвою **Liberated**), які виступили проти режиму. Гра за жанром нуарний інтерактивний комікс з елементами екшену, візуальної

новели, сайд-скролера (піджанр відеоігр, в яких ігровий процес відбувається ніби з бічної камери. Цікава гра й тим, що сюжет подається від імені кількох персонажів. Усі вони мають власну думку і упередження, і об'єднавши кілька думок, читач відкриває істину.

У гри-антиутопії **Beholder** геймер виступає на боці тоталітарної влади, що вривається в приватне життя громадян держави. Головний герой – управдом – має шпигувати за мешканцями будинка, повідомляти, куди слід, якщо з'ясує про критику влади, наявність забороненої літератури тощо. Водночас він може діяти й по-іншому – допомагати бунтівникам. Але й за ними є кому наглядати. Сіквел цієї гри розповідає історію діяльності співробітника Головного Міністерства країни, якому прийдеться обирати між служінням і бажанням дізнатися правду про загибель батька.

Автори гри-антиутопії **BioShock** надихнулися романом Айн Ренд «Атлант розправив плечі». У гри створено підводне місто З'явот – місце, яке мало стати прихистком для людей Землі, ідеальною країною. Але пороки та амбіції загубили ідеальне суспільство. На сьогодні існує 3 частини гри. У третій частині з'являється інше ідеальне місто на небесах Колумбія. Але навіть якщо знаходишся ближче до сонця, нищості, потворності й амбіцій людині не позбавитися.

У гри **Half-Life 2** до загибелі призводять технології. Вчені проводили експерименти з технологіями телепортації і відкрили портал на чужу планету. Вона виявилася ворожою, і людство отримало ворога, якого протягом «Семичасової війни» не змогло зупинити. Земля опинилася під окупацією міжпланетної імперії Альянс і отримала тотальний нагляд за всіма громадянами, пропаганду, чітку соціальну ієрархію тощо – усе, що малюють нам автори антиутопій. І лише невелика група повстанців продовжує боротьбу за порятунок Землі.

Гра **We Happy Few** (Роуглайк) – симулятор виживання. Дія відбувається у місті Велингтон-Веллс. Його мешканці приймають особливий

наркотик під назвою «Радостин», який витирає погані спогади і робить людей щасливими. Знову бачимо тотальний контроль з боку Міністерства правди, які зокрема не допускають погані новини в газети тощо. Звісно, з'являється той, хто відмовляється від наркотика. Герой гри має побачити, що світ неідеальний, а ілюзія щастя насправді не робить мешканців міста щасливими.

Проблема екології постає у грі [Final Fantasy VII](#). Енергетичні мегакорпорації знищують планету через видобуток цінної енергії, прикриваючись при цьому армією. Ті ж, хто не може забезпечити собі доступ до енергопотоків, живуть у трущобах. Головні герої гри борються за збереження рідної планети, демонструють, що може статися, якщо втрапиш почуття міри.

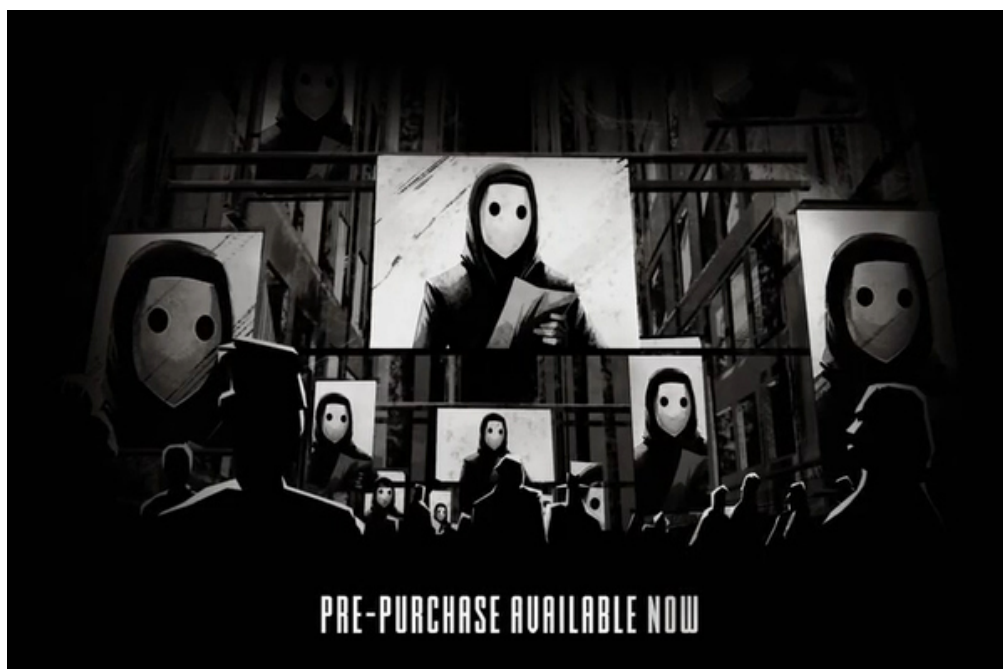

Фото з сайту 3Dnews <https://3dnews.ru/1011241>

Учні 4 групи готують презентацію про жанрі кіберпанк, виокремлюючи ознаки антиутопії. Пропонують свій сюжет.

Матеріали до уроку

У **Dishonored** (грі у жанрі кіберпанк) представлено світ, який одночасно знаходиться в процесі розвитку та занепаду. Аристократи живуть у розкошах і насолоджуються новими технологіями, тоді як поряд прості люди гинуть від епідемій та злочинності. Головна героїня – Корво Атано, тілоохоронець імператриці, якого звинуватили в убивстві. Для того, щоб зняти з себе неправдиві звинувачення, Корво має знайти й покарати зрадників, і таким чином вирішить долю міста – розквіт чи хаос. У грі присутні ознаки антиутопії: соціальна нерівність, тотальний контроль над суспільством, технології на службі у корпорацій, занепад суспільства, маніпуляція людьми через ЗМІ. Світ прямує до загибелі.

Наступні 45 хвилин – демонстрація презентації кожною групою. Підбиття підсумків із визначенням спільних рис антиутопії у всіх жанрах.

IV. Підбиття підсумків. Рефлексія.

Метод «Мікрофон».

Висновки до розділу 2

Завданням вчителя літератури є не тільки ознайомити учнів зі здобутками митців та якісними художніми творами, але й навчити їх критично мислити, узагальнювати інформацію, ставити важливі запитання. Антиутопія – жанр, який дозволяє спроектувати майбутнє, прагнути позитивних зрушень, опираючись на усвідомлення помилкових ідей минулого. Залучаючи для цього ефективні методи, учитель формує в учнів здатність до активної соціальної позиції.

Під час вивчення антиутопії учні вчаться критично мислити, формують предметні та ключові компетентності.

ВИСНОВКИ

Антиутопія викликає інтерес багатьох критиків і читачів, адже описує дійсність, яка є близькою до наших реалій. Водночас до цього часу тривають дискусії щодо визначення природи, специфіки жанру антиутопії, його функцій. Крім того, у навчальну програму із зарубіжної літератури для 11 класу вивчення жанру антиутопії на матеріалі творів Джорджа Орвелла введено порівняно недавно, тому на сьогодні є потреба у визначенні ефективних технологій для сприйняття і розуміння жанру антиутопії учнями.

Основною соціокультурною метою існування антиутопії є виокремлення проблем буття, щоб привернути до них увагу. Матеріалом антиутопії є більш складні соціальні моделі, і в ній обов'язково присутній конфлікт.

Антиутопії зображують усі можливі сфери суспільства, починаючи від державного устрою. Найчастіше це комунізм, тоталітаризм чи навіть фашизм, влада якого контролює усі сфери життєдіяльності людини. Для вивчення в 11 класі пропонується зразок класичної антиутопії Джорджа Орвелла «1984» або «Колгосп тварин». Об'єктом сатири в антиутопії «1984» Джорджа Орвелла стали насильство й контроль задля благополуччя й щастя населення держави. У деспотичному світі цього роману найвищим мірилом цінності постає влада, втілена в образі партії на чолі зі Старшим братом.

Особливістю жанру антиутопії є висловлення автором тривоги за майбутнє людства та попередження про те, до чого може призвести спроба реалізації утопічного ідеалу або бажання досягти утопії. Розуміння жанрових законів дає учням здатність аналізувати художній твір у єдності форми та змісту, сприяє глибшому розумінню авторської позиції, що посилює естетичний та ідеологічний вплив твору мистецтва.

Характерними жанровими рисами антиутопії є проєкція на вигадане суспільство, яка викликає найбільше його несприйняття; розташування антиутопічного світу на відстані у просторі або часі; таким описом негативних якостей вигаданого суспільства, аби вони шокували або ж викликали жах.

Протягом дослідження з'ясовано, що вивчення творів антиутопічного жанру, які сприяють особистому самовизначенню учнів, розвитку читацьких інтересів і художнього смаку старшокласників, буде успішним, якщо враховуються особливості сприйняття творів цього жанру, вікові особливості й можливості старшокласників.

Обов'язковою умовою успішного засвоєння теми про антиутопію у світовій літературі є поетапність у формуванні уявлень про утопічну і антиутопічну літературу та її жанрову своєрідність.

У дослідженні розроблено і використано систему вивчення творів антиутопічного жанру, що засновується на принципах зіставлення; жанрової обумовленості авторської позиції; відповідності форм, методів і прийомів аналізу жанровій природі твору.

Під час вивчення антиутопії учні вчаться критично мислити, формують предметні та ключові компетентності. Активна позиція учнів у класі під час роботи над антиутопічними творами сприяє динамічному формуванню необхідних уявлень. Літературні знання закріплюються у свідомості учнів під час різних повторень та відтворення навчального матеріалу підручника (складання «кластерів», ознайомлення з літературними термінами зі шкільних словників тощо). Ефективними є методи і прийоми навчання, що базуються на різних типах запитань («товсті» й «тонкі» запитання, питальні слова, по черезні запитання тощо). Під час вивчення антиутопій Джорджа Орвелла слід звернути увагу на дискусійні методи, що сприяють вмінню відстоювати власну позицію, вести діалог тощо.

Завданням вчителя літератури є не тільки ознайомити учнів зі здобутками митців та якісними художніми творами, але й навчити їх критично мислити, узагальнювати інформацію, ставити важливі запитання. Антиутопія – жанр, який дозволяє спроектувати майбутнє, прагнути позитивних зрушень, опираючись на усвідомлення помилкових ідей минулого. Залучаючи для цього ефективні методи, учитель формує в учнів здатність до активної соціальної позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипович Т. Людство втомилося від свого складного світу. Інтерв'ю з України. Розмови про життя і не тільки. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2017/02/23/taras-antypovych/> Назва з екрана.
2. Антипович Т. Помирана / Тарас Антипович. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. – 224 с.
3. Антипович Т. Хронос / Тарас Антипович. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 200 с.
4. Бакутина А. В. Утопия и антиутопия. Дихотомическое развитие антиутопии как отдельного жанра. В поисках смыслов:исследования молодых ученых. Вып. 2 (10). URL: <https://mgpu-media.ru/issues/issue-10/study-literary-text/utopia-dystopia.html>
5. Баран Г. Утопія і антиутопія як жанри. Слово і час. 1997. № 7. С. 47-52.
6. Баталов Э.Я. В мире утопии: пять диалогов об утопии, утопич. сознании и утопич. экспериментах. Москва : Политиздат, 1989. 319 с.
7. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. М. : Худ. лит., 1971. 504 с.
8. Безчотнікова С. В. Російська літературна антиутопія межі ХХ–ХХІ століть: динаміка розвитку, вектори модифікацій, типологія : автореф. дис ... д-ра філол. наук: 10.01.02. Київ : Б.в., 2008 . – 40 с.
9. Беленький Т.И. Приобщение к искусству слова. М. : Просвещение, 1990. С.19-28.
- 10.Бесчётникова С. В. Утопическая парадигма художественного мышления переходной культурной эпохи (на материале русской прозы рубежа ХХ–ХХІ вв.). Донецк : Лебедь, 2007. 500 с.
- 11.Бетке Б. Киберпанк. М., 1980.

12. Богиня Н. В. Малые жанры эпоса в осмыслении современной критики. *Наукові записки ХДПУ ім. Г. С. Сковороди*. Вип. 2 (26). Харків, 2000. С. 268–278.
13. Богуславська Ю. С. Утопія як форма соціального передбачення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук : 09.00.03. Донецьк, 2010. 28 с.
14. Бондарева А. А. *Новые книги о дистопии*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-knigi-o-distopii>.
15. Борецький М. Антиутопія Дж. Орвелла «1984» як узагальнена картина радянського тоталітаризму (матеріали до уроку-лекції). *Відродження. Український міжетнічний науково-педагогічний журнал*. 1996. № 1. С. 25–28.
16. Бредбері Р. 451° по Фаренгейту. Тернопіль : Богдан, 2020. 272 с.
17. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Навчання і виховання засобами літератури: навч. посіб. Т.Ф.Бугайко, К. : Радянська школа, 1973. 174 с.
18. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Українська література в середній школі. Курс методики. К. : Рад.школа, 1962. 392 с.
19. Волощук Є. В. Зарубіжна література (рівень стандарту) : підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Генеза, 2019. 176 с.
20. Воннегут К. Механическое пианино. М.: АСТ, 2010. 416 с. URL: <http://www.ereading.club/book.php?book=71893>
21. Воробьева А. Н. Русская антиутопия XX века в ближних и дальних контекстах. Самара : из-во Самарского науч. центра РАН, 2006. 268 с.
22. Геллер М., Некрич А. Утопия у власти. М. : «МИК», 2000. 180 с.
23. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. Київ : Часопис «Критика». 2005. 263 с.
24. Гібсон В. Нейромант / пер. з англ. О. Любарської. К. : Видавництво, 2017. 352 с.

25. Делекторская И. Б. Будущее наступило неожиданно. Утопия и антиутопия в русской литературе. *Литература в школе*. 1998. № 3. С. 55-61.
26. Джеймисон Ф. Постмодернизм, або Логіка культури пізнього капіталізму. К. : Видавництво «Курс», 2008. 504 с.
27. Дивергент. URL: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Обрана_\(роман\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Обрана_(роман))
28. Дивергент. URL: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Дивергент_\(фільм\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Дивергент_(фільм))
29. Добрынская Н.Г. Антиутопия: пространство страны и пространство личности. URL: http://www.nbuv.gov.ua/Articles/kultnar/knp200015/knp15_27.doc.
30. Дыдров А. Утопия и антиутопия как специфические формы отношения к модусу будущего URL: <http://futurologija.ru/texts/utopiya-i-antiutopiya-kak-specificheskie-formy-otnosheniya-kmodusu-budushhego/>
31. Егоров Б. Ф. Российские утопии : Исторический. СПб.: Искусство. СПб., 2007. 416 с.
32. Энциклопедія постмодернізму / за ред. О. Шевченко. К. : Основи, 2003. 674 с.
33. Євченко О. В Драма-антиутопія. Генезис. Поетика : автореф. дис. на здобуття степеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06. К., 2002. 20 с.
34. Жаданов Ю. Антиутопия XX века: этапы большого пути. URL: <http://20v-euro-lit.niv.ru/20v-euro-lit/articles-angliya/zhadanov-antiutopiya-hh-veka.htm>.
35. Жаданов Ю.А. Антиутопии второй половины XX века: творческий поиск новых перспектив жанра. Вестник СевНТУ : сб. науч. тр. Вып. 102: «Филология». Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2010. С. 26–31.
36. Жаркова Е. П. Символика сада в антиутопиях М. Этвуд «Рассказ Служанки» и «Трилогия Беззумного Аддама». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/simvolika-sada-v-antiutopiyah-m-etvud-rasskaz-sluzhanki-i-trilogiya-bezzumnogo-addama>

37. Залесова Н. М., Гуділіна А. С. Передача имен собственных в переводе произведения Сьюзен Коллинз «Голодные игры». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/peredacha-imen-sobstvennyh-v-perevode-proizvedeniya-syuzen-kollinz-golodnye-igry>
38. Захарова В.А. Аналіз поетичного твору у школі: навч. посіб. для студентів філологічного факультету, вчителів шкіл. Суми : сумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2005. 132 с.
39. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
40. Игнатова И. В. Отличительные черты молодежной антиутопии как жанра художественной литературы (на примере трилогии С. Коллинз «The Hunger Games»). Текст научной статьи по специальности «Языкознание и литературоведение». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otlichitelnye-cherty-molodezhnoy-antiutopii-kak-zhanra-hudozhestvennoy-literatury-na-primere-trilogii-s-kollinz-the-hunger-games> .
41. Іванова А. О. Жанрові особливості антиутопії: теоретичний аспект. Закарпатські філологічні студії. Випуск 13. Том 3 С. 77 – 81. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/13/part_3/16.pdf
42. Іконнікова М. В. Антиутопічний дискурс у контексті сучасних генологічних концепцій. Вопросы духовной культуры. Філологіческие науки. С. 124–126. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35125/31-Ikonnikova.pdf?sequence=1>
43. Іленьків Г. Літературна антиутопія як форма відображення політичної дійсності. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2015. Випуск 7. С. 364–372.

44. Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мельник А. О. Зарубіжна література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. К. : УОВЦ «Оріон», 2019. 224 с.;
45. Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мельник А. О., Бицько О. К. Зарубіжна література (профільний рівень): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. К. : УОВЦ «Оріон», 2019. 304 с.
46. Кагарлицкий Ю. И. Что такое фантастика? М. : Художественная литература, 1974. 347 с.
47. Кадоб'янська Н. М., Удовиченко Л. М. Зарубіжна література. Рівень стандарту : підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти. Х. : ТОВ «СИЦІЯ», 2019. 256 с.
48. Камовская Е. В. От утопии и антиутопии и постантиутопии. Концепт. 2014 №7. С. 1-9.
49. Кіберпанк // [http:// wikipedia](http://wikipedia). (02.01.08).
50. Клеес Г. *Утопия и утопизм: история осмысления понятий*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/utopiya-i-utopizm-istoriya-osmysleniya-ponyatiy>
51. Клустер Д. Что такое критическое мышление? URL : <http://testolog.narod.ru/Other15.html>.
52. Ковбасенко Ю. І. Зарубіжна література (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2019. 320 с.
53. Ковбасенко Ю. І. Зарубіжна література (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Літера ЛТД, 2019. 256 с.
54. Копач О. О. Сучасна російська антиутопія (1980—2000-і роки): традиція та новаторство (проза) : автореф. дис. на здобуття степеня канд. філол. наук : спец. 10.01.02. Сімферополь, 2005. 20 с.

- 55.Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства. Львів: ПАІС, 2005. 368 с.
- 56.Кроуфорд А., Венди Саул Е., Метьюз С., Макінстер Дж. Технологія розвитку критичного мислення учнів. Адаптований переклад з англ. ; за заг. ред. Олени Пометун. Електронний ресурс.
- 57.Кучер В. Поетика роману-антиутопії в рецепції сучасного літературознавства. *Наукові записки*. Кременець : Вид-во КОГПІ ім. Т. Шевченка, 2013. С. 184–187.
- 58.Кучер В. Сюжетно-образні константи романів-антиутопій. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Літературознавство* / за ред. М. Ткачука. Тернопіль, 2010. Вип. 30. С. 193–200.
- 59.Кучер В.В. Поетика роману-антиутопії в оцінці сучасного літературознавства. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2013. Вип. 36. С. 184–187.
- 60.Лавринович Л. Б. Время в антиутопическом дискурсе (на материале украинской и русской прозы конца XX – начала XXI веков). Литературоведение на современном этапе: Теория. История литературы. Творческие индивидуальности. Вып. 2 : К 130-летию со дня рождения Е. И. Замятина. По материалам международного конгресса литературоведов 1–4 октября 2014 г. : в 2-х кн. Кн. 2 / сост. Н. Н. Комлик. Елец : Елецкий государственный университет им. И. А. Бунина, 2014. 471 с.
- 61.Ланин Б .А. Типология жанра русской литературы. *Российский литературоведческий журнал. Теория и история литературы*. М.: Аккорд, 2008. № 3 С. 77–86.
- 62.Ланин Б. А. Русская утопия, антиутопия и фантастика в новом социально-культурном контексте. Проблемы современного образования, 2014 № 1. С. 161-169

- 63.Ланин Б. Анатомия литературной антиутопии. *Общественные науки и современность*. 1993. № 5. С.154–163.
- 64.Лебедев В.А. Жанр «киберпанк» как осмысление феномена информационного общества. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. – Харків: ХНПУ, 2019. Вип.52 (частина І). С. 148–155.
- 65.Левин А. Этот идеальный день. М.: «Змей Горыныч», 1991. URL: <https://bookmate.com/books/Ah7dnmjp>
- 66.Ленем Р. Электронне слово. К. : Ніка-центр, 2005. 376 с.
- 67.Леонов В. А., Мериакри Л. Г. Роман-антиутопия: типологический аспект (на примере романа «Дивергент»). Текст научной статьи по специальности «Языкознание и литературоведение». URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/roman-antiutopiya-tipologicheskiiy-aspekt-na-primere-romana-divergent>
- 68.Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
- 69.Любимова А. Ф. Утопия и антиутопия: опыт жанровых дефиниций. *Традиция и взаимодействие в зарубежных литературах*. Пермь, 1994. – С. 61–86.
- 70.Марко В....І вічна таїна слова (шляхи аналізу художнього твору в середній школі) // ...І вічна таїна слова: Аналіз великого епічного твору: Посібник для вчителя / В.П.Марко, Г.Д.Клочек, В.Є.Панченко та інші. К. : Рад. школа, 1990. С.5-20.
- 71.Маркузе Г. Одномерный человек. *Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества*. М., 2002. 526 с. URL: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Markuze/index.php
- 72.Миронюк Катерина. Модифікації жанру антиутопії в романі В. Рот «Дивергент» SCRIPTA MANENT: Молодіжний науковий вісник

- інституту філології та журналістики. С. 75 – 78. URL:
<https://core.ac.uk/download/pdf/153585353.pdf>
73. Міляновська Н. Р. Зарубіжна література. Рівень стандарту : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2019. 256 с.
74. Мірошниченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Підручник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 432 с.
75. Мор Т. Утопія // Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто Сонця. К. : Дніпро, 1988. С. 16-131.
76. Моцна І. Час і простір в антиутопічних романах Борислава Пекича. Компаративні дослідження слов'янських мов і культур. 2009. Вип. 10. С. 360–369.
77. Навчальна програма з зарубіжної літератури (рівень стандарту) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року
78. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За редакцією Н.Й.Волошиної. К.: Ленвіт, 2002. 340 с.
79. Наумова Л. У жанрі антиутопії. Стаття. URL:
http://www.ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=1953.
80. Николаенко О. И. Современная русская антиутопия: традиция и новаторство. Полтава : Техносервис, 2006. 211 с.
81. Ніколенко О. Зарубіжна література (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти / Ольга Ніколенко, Вікторія Туряниця, Дмитро Лебедь та ін. К. : Грамота, 2019. 256 с.
82. Ніколенко О. Зарубіжна література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти / О. Ніколенко, Л. Ковальова, Л. Юлдашева, Д. Лебедь, О. Орлова, К. Ніколенко. К. : Грамота, 2019. 192 с.

83. Орвелл Дж. 1984 / пер. з англ. В. Шовкуна. К. : Видавництво Жупанського, 2015. – 316 с.
84. Оруелл, Дж. 1984 / Дж. Оруелл. // 1984. Скотний двір. Т. 1. - М.: Капик, 1992. - 94 з.
85. Павлова О. А. Метаморфозы литературной утопии: теоретический аспект: монографія. Волгоград, 2004. 210 с.
86. Пархоменко І. І. Антиутопія: інтерпретація в сучасному літературознавстві // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2011. – № 963. Сер. : Філологія. – Вип. 62. – С. 217–222. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4452/2/parkhomenko.pdf>.
87. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К.: Ленвіт, 2000. 384с.
88. Петрушенко О. Утопія як феномен європейської культури: філософськоантропологічний аналіз. Дис. на зд. наук. ступеня доктора філос. наук. Львів, 2013. 350 с.
89. Поліщук О. Межа між здоровим глуздом і ненавистю до Іншого в романі Т. Антиповича «Помирана». Стаття. URL: <http://litstudies.chdu.edu.ua/article/view/118182/112286>. Назва з екрана.
90. Половцев Д.А. Личность и общество в романе Евгения Замятина «Мы». Витебск, 2014. 63 с.
91. Пометун О. Запитання на уроці: Навіщо? До кого? Як і про що? : метод. посібник для вчителів загальноосвітніх шкіл. Київ, 2019. 96 с.
92. Поняття утопії та антиутопії у світовій літературі. URL: https://pidruchniki.com/18340719/literatura/romanantiutopiya_stolittyu.
93. Постапокаліпсис. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Постапокаліпсис>.

94. Радчук А. О. Риси антиутопії в романі тараса Антиповича «Помирана».
URL:
http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13495/Radchuk_%20Rysy_antyutopii_v_romani_Tarasa_Antypovycha_Pomyrana.pdf?sequence=1&isAllowed=y
95. Пікер П. Ідеологія та утопія / пер. з англ. В. Верлока. К. : Дух і Літера, 2005. 386 с.
96. Рябченко М. Елементи комічного в сучасній українській антиутопії.
Стаття. URL: <http://bdpu.org/philology/ua/wp-content/uploads/2018/02/25.pdf>. Назва з екрана.
97. Сабат Г. У лабіринтах утопії та антиутопії. Дрогобич : Коло, 2002. 160 с.
98. Савченко О. Інноваційний потенціал підручника з читання. *Український педагогічний журнал*. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2019. № 3. С. 65 – 71. URL: <http://uej.undip.org.ua/upload/iblock/16e/16e222dbcf34caa63bd7c37b7304d45b.pdf>
99. Семків Р. «451° за Фаренгейтом»: книжка проти влади. Стаття. – URL: <http://tyzhden.ua/Culture/54678>. Назва з екрана.
100. Семків Р. Національні стереотипи в літературі американського кіберпанку (на матеріалі романів Вільяма Гібсона та Ніла Стівенсона).
Стаття. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3942/Semkiv_Natsionalni_stereotypy.pdf?sequence=1. Назва з екрана.
101. Семків Р. Сарказм як принцип розгортання сюжету та побудови образу в антиутопіях (на прикладі романів «Ми» Є. Замятіна та «1984» Дж. Оруела) / Ростислав Семків // На пошану пам'яті Віктора Китастого : збірник наукових праць / упоряд. В. П. Моренець. К. : КМ Академія, 2004. С. 212-220.

102. Семків Р. Як писали класики: поради, перевірені часом. К. : Пабулум, 2016. 240 с.
103. Ситченко А. Літературознавчі засади осягнення художнього образу. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 8. С. 7–11.
104. Ситченко А. Розвиток методичної думки про вивчення образу-персонажа літературного твору. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 9. С. 10–15.
105. Ситченко А.Л. Навчально-технологічна концепція літературного аналізу. К. : Ленвіт, 2004. 110 с.
106. Сітко А. В., Струк І. В. Адекватність і еквівалентність у перекладі мовних особливостей. *Sciences of Europe. Praha*, 2016. Vol. 1. No 10 (10). С. 122–126.
107. Соловйова А. Антиутопія як символічна модель суспільства тотальної деперсоналізації. *Наукові праці : Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія*. 2011. Т.162, Вип. 150. С. 57–63. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAG E_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Npchdupol_2011_162_150_13.pdf.
108. Соловйова Н. До питання психологічної характеристики героя в літературному творі (літературознавчий аспект). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 6. С. 5-9.
109. Соловйова Н. Формування в учнів умінь давати психологічну характеристику героїв художнього твору. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. № 10. С. 43 - 47.
110. Степанишин Б.І. Викладання української літератури в школі: Методичний посібник для вчителя. К.: РВЦ «Проза», 1995. 254 с.

111. Стерлинг Б. Киберпанк 90-е. Искусство кино. 1998. № 1.
112. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе. К. : Києво-Могилянська академія, 2006. — 163 с.
113. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. К. : Міленіум, 2002. 320 с
114. Тофлер А. Третя хвиля / Пер. з англ. А. Євси. К.: Всесвіт, 2000. 453 с.
115. Тоффлер Э. Шок будущего. М.: АСТ, 2008. 560 с. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Toff_Shok/index.php
116. Трепитель Анастасія. Підліткові антиутопії, або чому в нас жити страшніше, ніж читати про маньяків. URL: <http://archive.chytomo.com/news/pidlitkovi-antiutopiii-abo-chomu-v-nas-zhiti-strashnishe-nizh-chitati-pro-manyakiv>
117. Удовиченко Лариса. Читацькоцентрична модель сучасного підручника із зарубіжної літератури для старших підлітків: концепція, зміст і форма. «Всесвітня література в школах України», № 7–8, 2016. С. 21-23
118. Федух І. Жанр антиутопії у постмодерністичному. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2015. № 9. С. 180-184.
119. Фенцик О. Система образів літературного твору та прийоми її адаптації до шкільного курсу української літератури. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 4. С. 33 – 37.
120. Фролова К.П. Вивчення художнього твору. К.: Радянська школа, 1975.
121. Хаксли О. О дивный новый мир. СПб. : Азбука-классика, 2000. 256 с. URL: <http://www.ereading.club/book.php?book=61388>
122. Халін В. Взаємозв'язок сприймання та аналізу епічного твору. *Українська мова і література в школі*. 2006. №6. С.27-29.

123. Чаликова В. А. Утопия и утопическое мышление. М.: Прогресс, 1991. С. 233–300.
124. Чаликова В. Настоящее и будущее сквозь призму утопии. М. : ИНИОН, 1984. URL: <http://chalikova.ru/nastoyashhee-ibudushhee-skvoz-prizmu-utopii.html>.
125. Чаликова В. Утопия и свобода. М. : Весть-Вимо, 1994. 184 с.
126. Чамеев А.А. Антиутопия: к вопросу о термине и характерных чертах жанра. URL: <https://www.academia.edu/6967929>.
127. Шахова К. Англійська антиутопія у світовому контексті. Література Англії ХХ століття. К. : Либідь, 1993. С. 28-45.
128. Шацкий Е. Утопия и традиция. М. : Прогресс, 1990. 454 с.
129. Шимчишин М. Парадигма та виміри постгуманізму / Марія Шимчишин. *Сучасні літературознавчі студії. Постгуманізм та віртуальність: Літературні виміри*. К. : Вид. центр КНЛУ, 2013. № 10. С. 484-492.
130. Шишкин А. Бабуины жадають? Перечитывая Олдоса Хаксли. М. : Диапазон, 1993. №3. С. 14-27.
131. Шишкина С. Г. Язык как инструмент социального воздействия: «новояз» Джорджа Оруэлла. Известия высших учебных заведений. Сер. : Гуманитарные науки. 2011. Т. 2. № 1. С. 69–72.
132. Шишкина С.Г. К вопросу об особенностях литературных жанров социальной прогностики: утопия – антиутопия – научная фантастика. Век XXI. Вестник гуманитарного факультета Ивановского государственного химико-технологического университета. 2012. № 5. С. 23–30.
133. Шишкина С.Г. Литературная антиутопия: к вопросу о границах жанра. URL: <http://www.isuct.ru/e-publ/vgf/sites/ru.e-publ.vgf/files/2007/vgf-2007-02-199.pdf>.

134. Щеглова Н. Витоки кіберпанку в сучасній культурі. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. 2008. Вип. 3. С. 67–70.
135. Applebaum R. *Literature and Utopian Politics in Seventeenth-Century England* / R. Applebaum. — Cambridge, Cambridge University Press, 2002. — 253 p.
136. Roth, Veronica. *Divergent* [Електронний ресурс] / Veronica Roth. — Режим доступу : http://royallib.com/book/Roth_Veronica/Divergent.html
137. Sargent L. *Eutopias and Distopias in Science Fiction: 1950–1975. America as Utopia*. New York, 1981. P. 54–70.
138. Walsh C. *From Utopia to Nightmare*. London, 1962. 235 p.